

LUNDS
UNIVERSITET

Pedagogiska institutionen
Box 199, 221 00 Lund

Kurs: PED 440
Kandidatuppsats, 10 poäng
41-60 poäng
Datum: 2002-06-10

Varats oundvikliga reservation

-

**Memorandum om livslångt lärande
En diskursanalys**

Beate Olsson

Handledare:
Piotr Szybek

Lunds Universitet
Pedagogiska institutionen

ABSTRACT

Arbetets art:	41- 60 poängsuppsats
Sidantal:	41 sidor
Titel:	Varats oundvikliga reservation - Memorandum om livslångt lärande. En diskursanalys
Författare:	Beate Olsson
Handledare:	Piotr Szybek
Datum:	2002-06-10
Bakgrund:	I Memorandum om livslångt lärande formulerar EU behovet av ett anpassat europeiskt utbildningssystem som skall möta kunskapssamhällets nya krav på medborgaren.
Syfte:	Att undersöka vad livslångt lärande innebär för individen som numera får ett marknadsvärde genom sin kunskap och kompetens. Även att ta reda på om livslångt lärande bidrar till att övervinna rådande utbildningsklyftor.
Metod:	Diskursanalysen genomförs utifrån ett hermeneutiskt-feministiskt perspektiv vilket här innebär en kritisk tolkning av Memorandum om livslångt lärande.
Resultat:	Genom EU:s utbildningsstrategi som har sin förankring i det livslånga lärandet etableras en kompetensideologi som gör individen till föremål för marknadens behov av humankapital. Livslångt lärande skänker det humanistiska bildningsidealet minimal uppmärksamhet och rådande maktförhållanden befästas genom dominant kraft inom ekonomi och teknik. En ny "digital klyfta" håller på att etableras.
Nyckelord:	Kunskapssamhälle, aktiv medborgare, ekonomi, teknik, livslångt lärande, feminism, etik.

".....pedagogikens väsen är att föreslå strategier, dvs tillvägagångssätt att uppnå mål. Dessa mål rör människans plats i hennes samhälle, ett komplex av fenomen som har klart politiska aspekter."

Piotr Szybek

"Varje utbildningssystem är ett politiskt medel för att upprätthålla eller förändra tilläggnelsen av diskurser och därmed också de kunskaper och den makt de bär med sig."

Michel Foucault

"Lösningen är hängivet, koncentrerat arbete som långsamt bygger upp förståelsen, förhållandet mellan människor, synsättet, stödsystemen, de alternativa institutionerna och så vidare. Då kan något hända."

Noam Chomsky

Innehållsförteckning

1 Inledning och problembeskrivning 4

- 1.1. Vår tids utmaning 4
- 1.2. Kunskap som marknadsvara 6

2 Syfte och frågeställning 8

3 Teori- och metoddel 8-18

- 3.1. Kunskapens vara eller kunskapsvara 8
 - 3.1.1. *Den kunskapande människan* 8
 - 3.1.2. *Ett sammansatt fenomen: vårt medvetande* 9
- 3.2. Mot abstrakta kunskapers attraktionsvärde 10
 - 3.2.1. *Ett erkänt universellt fenomen* 11
 - 3.2.2. *Nu gäller det humankapitalbildning* 12
 - 3.2.3. *Att tappa fotfäste på arbetsmarknaden* 12
 - 3.2.4. *Mot ett livslångt lärande* 12
- 3.3. Det hermeneutisk-feministiska perspektivet 13
- 3.4. Att kunna mena något om varandet 14
- 3.5. Mer om det feministiska perspektivet 15
 - 3.5.1. *Vad innebär det konkret, t.ex. i läsning av en text, att inta ett feministiskt perspektiv?* 16
- 3.6. En fråga att ta med sig 17
- 3.7. Några tolkningskriterier 18

4 Memorandum om livslångt lärande- en introduktion 19

- 4.1. Livslångt lärande - den "meningsfulla" inlärningsverksamheten 20
- 4.2. Medborgare med riktning i livet 22
- 4.3. Att inta det "nya perspektivet" 23

5 En hermeneutisk-feministisk betraktelse av livslångt lärande, presenterad av EU som den nya utbildningsdiskursens ledsagande princip 24-35

- 5.1. Hur ska vi skapa balans 24
- 5.2. En identitetsförskjutning - mot vadå? 28
- 5.3. I gamla klyftors sällskap 30
- 5.4. Utbildning à la G8-toppmöten 33

6 Diskussion och avslutande reflexioner 36-39

Referenser

1. Inledning och problembeskrivning

1.1. Vår tids utmaning

Kunskap har alltid varit viktigt för människan. Kunskap öppnar en värld av möjligheter men att hantera dessa möjligheter på ett sådant sätt att syftet riktar sig mot mänsklighetens bästa lyckas som bekant inte alltid. Om detta vittnar ett vitt spektrum av konflikter utgående från ett individperspektiv över flera nivåer av mänskligt samvaro till slutliga hotbilder av global karaktär. De många destruktiva inslagen i människors psykosociala och fysiska miljö förvägrar många människor upplevelsen av lycka, det goda och det vackra. Det faktum att mänskligheten förfogar över en kunskapspotential som skulle kunna eliminera de flesta problemen på vår jord har fram till idag inte resulterat i några trovärdiga lösningar.

Utifrån ett feministiskt perspektiv kan man härleda många av de destruktiva inslagen till en överbetoning av det manliga tänkandet. Frånvaron av en balans mellan det logiskt/analytiska tänkandet och förståelsen genom känslans och intuitionens närvaro, återspeglar sig i en rad avgörande omständigheter som styr vår verklighet. Det finns ett stort behov av att betrakta det mänskliga medvetandet mera nyanserat för att kunna förstå de förhållanden som t.ex. Millett talar om. Hon beskriver det patriarkala samhället som enligt henne upprätthålls av olika faktorer av bl.a. ideologisk, sociologisk, ekonomisk, religiös och våldsmässig karaktär. I det patriarkala samhället intar männen maktpositioner inom militären, industrin, tekniken, universiteten, vetenskapen, politiken, finansväsendet och överallt där avgörande beslut för medborgarna fattas. (Millett 1971) Ur detta uppstår en ideologi som ger den dominerande gruppen privilegiet att bestämma stereotyperna för s.k. könskaraktärer. Familjen som institution har länge tjänat som garanti för patriarkatets fortlevnad. Ekonomiskt utnyttjande av kvinnor som arbetskraft och arbetskraftreserv har förstärkt kvinnans beroendeställning. Utbildning och ekonomi som befinner sig i ett nära förhållande i i-länderna ger även en bild av rådande *maskulina* och *feminina* ämnesområden och obalansen återspeglas i förhållandet mellan naturvetenskap och humaniora. (ibid) Med tanke på vad kunskapsamhället vill erbjuda oss borde vi även beakta Milletts påpekande att universiteten numera står för produktionen av teknokratins personal.

Vetenskapligt tänkande, i synnerhet det naturvetenskapliga, har nu i flera århundraden dominerats av en analytisk mättings- och klassificeringsmentalitet, men här döljer sig ett janusansikte. Människan bär även på egenskaper som inte är lämpliga för kvantitativa analyser med syfte att rationalisera och effektivisera dessa, liksom naturen bevisligen inte anpassar sig som "objekt" för spekulativa mänskliga syften. Närvaron av känslor, etiska förhållningssätt och skaparkraft ges tyvärr fortfarande en underordnad roll när vi förhåller oss till kunskapsbegreppet. Människan har samlat på sig oändliga mängder av kunskap men bl.a. den fragmentariska karaktären av denna kunskap gör det svårt att förstå hur allting hänger ihop och gör det svårt för människan att förstå sig själv som en del i denna *helhet* som vår värld är. Det etablerade makt- och tillväxttänkandet är ett hot mot människans behov av balans. I detta sammanhang dyker frågan upp, om det är endast naturvetenskapens uppgift att lösa föreliggande och framtida miljöproblem, eller om dels ett tvärvetenskapligt, dels ett utomvetenskapligt perspektiv måste tillåtas för att utifrån ett helhetsperspektiv kunna förstå problematiken och hitta konstruktiva lösningar?

Då framträder en kunskapssyn som vidgar sin horisont mot demokratiska, mänskliga, sociala, etiska och kulturella värden och intuitionens närvaro.¹ Eller fokuserar man på en instrumentell kunskapssyn, där kunskap framställs som ett medel för att åstadkomma ett annat värde, där kunskap får ett bytesvärde på marknaden? (Gustavsson 2000) Den pågående utvecklingen som gör kunskap till en produktionsfaktor skapar förstås en intressekonflikt mellan de mellanmännsliga och ekonomiska aspekterna.

Den ständigt ökande informationsmängden innebär enligt Tengström (1998) att människor blir för desorienterade medan nya instrument och kunskapsformer behöver utvecklas för att människan ska kunna orientera sig. En sådan utveckling kräver tydliga humanistiska ställningstaganden.²

Den framträdande roll vetenskapen har haft hitintills i sin relation till det övriga samhället är framförallt den *förklarande* men behovet av *förståelse, mening* och *helhetssyn* betonas i synnerhet av human- och samhällsvetenskaperna. Ändå är det i *dialogen* möjligheter kan uppstå och skall ett nytt sätt att tänka kunna etableras, kan detta bara ske i mötet mellan naturvetenskap och humaniora, mellan vetenskapsvärlden och vardagskunskapen, mellan materiella och andliga frågor, mellan manligt och kvinnligt tänkande. Häri ligger vår tids utmaning!

Som jag ser det, så har vetenskapen ett stort ansvar i att erbjuda människor ett mera balanserat kunskapsfält som är konstruktivt och lägger grunden till en hållbar utveckling. Ett sådant ansvar trängs undan mer och mer när ekonomi och marknad får allt större utrymme inom samhällets alla områden och när t ex forskningen alltmer fastnar i ett beroendeförhållande till näringslivet. För att ta ett dagsaktuellt exempel så dyker plötsligt två nationalekonomer upp vid forskningshorisonten för att tala om för oss att barn lär sig bättre i mindre klasser. De ingår i ESO, "Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi" och intresserar sig för elevernas prestationsförmåga. Är prestationerna för låga så måste de höjas för att de samhällsekonomiska vinsterna ska kunna överstiga kostnaderna. Utifrån detta kostnadseffektivitetstänkande hänvisar man till det amerikanska "Starprojektet" i Tennessee, där man genomförde ett experiment med syftet att mäta elevernas prestationer utifrån deras olika vistelser i mindre resp. större klasser. Det man mäter är det "sanna kunskapsstillskottet" (value added) från skolan. (se artikel i DN 020507)

Det kan inte vara önskvärt för ett utbildningssystem att t.ex. skolfrågor mer och mer formuleras av nationalekonomer eller att pedagoger okritiskt ställer sig bakom kravet att åstadkomma en ständig prestationsökning hos eleven. Effektivitetstänkande är ett direkt hot mot individens möjlighet till en kritisk och fördjupad kunskapsutveckling.

¹ Den mellanmännsliga dimensionens betydelse betonas t.ex. av Szybek relaterad till naturvetenskaplig undervisning och utbildning. Han uppmärksammar den traditionella föreställningen inom ontologin och epistemologin där kunskap är något åtskilt från värderingar och försöker att skapa en sfär för moraliska ställningstaganden genom att fokusera på bl.a. interaktionen mellan människor. (Szybek, "Å vilken äcklig fisk") Se även Magnus Johanssons uppsats "Bilder av miljöproblem".

² Gustavsson hänvisar här till Emin Tengströms bok *Hur förändras våra livsvillkor* och till bl.a. hans tes om att det inte finns något påtagligt samband mellan informationsmängdens ökning och människors kunskapsförmåga.

1.2. Kunskap som marknadsvara

Vad innebär egentligen övergången till det sk kunskapssamhället? Är det här vi äntligen hittar den *rätta* kunskapen? Ett kunskapssamhälle gör förstås anspråk på att förfoga över de rätta kunskaperna och färdigheterna och ett försök att formulera detta föreligger i EU- dokumentet Memorandum om livslångt lärande som också ligger till grund för följande diskursanalys. Precis som det ur övergången till industrisamhället för ett par hundra år sedan restes krav på ett utbildningssystem som garanterade sådan arbetskraft som efterlystes av de nya arbetsgivarna, så ställer kunskapssamhället idag krav på ett nytt utbildningssystem, för att kunna bemöta dagens krav på kvalificerad arbetskraft av de nya arbetsgivarna på en högteknologiserad arbetsmarknad. Övergången från agrar till industriell kultur innebar bl a att människan återfann sig inom yrken som krävde tempoarbete under ackordspress, vilket påverkade både den fysiska och psykiska hälsan och ledde till nya former av sjukdomar. (Sjöström 1990) Vi tycks inte ha lärt oss något av historien och tyvärr så framstår ett accelererande arbetstempo som ett karaktärsdrag i dagens kunskaps- eller informationssamhälle och allt fler stressrelaterade sjukdomar observeras. I en folkhälsorapport från 2001 konstateras bl a att arbetstempo och tidspress fortsätter att öka, att jäktiga arbeten kontinuerligt har ökat under 90-talet, särskilt bland kvinnor. (Socialstyrelsen 2001) Påtagliga försämringar i arbetsmiljön genom omorganisation och nedskärningar inom omsorgs- och utbildningssektorn, innebär att det är kvinnor som drabbas först och främst eftersom dessa sektorer domineras av kvinnor, medan besluten i regel fattas av män.

Många av 90-talets fortbildningar inom skolan handlade om att vi måste anpassa oss till den snabba förändringstakten i dagens samhälle. Detta är ett påstående som förmedlas till oss kontinuerligt, tills vi så småningom tar det för en självklarhet, eller som Bourdieu uttrycker det: "Det tar tid för något osant att framstå som något sant." (Bourdieu,1999,s.46) Risken är uppenbar att vi efterhand upplever den sk snabba förändringstakten som en naturlag, medan den i själva verket är en produkt av det "teknologiska imperativet" och innebär ett hot mot människans hälsa. Även en sådan aspekt ska belysas när den Europeiska unionen formulerar det nya utbildningssystemet i Memorandum om livslångt lärande, som sedan mars 2000 betraktas som en uppmaning för medlemsländerna att aktivt, konkret och engagerat genomföra det livslånga lärandet. Livslångt lärande blir nyckeln till framförallt ett kunskapsbaserat samhälle där den enskilde blir en del av det humankapital som numera ska bära upp den internationella konkurrenskraften. Individens kunskapskapacitet blir därmed till själva marknadsvaran. Tanken om kunskap som människans väg till självförverkligande genom att bilda sig, alltså den traditionella bildningstanken, tycks inte längre vara självklart styrande när kunskap, ekonomi och teknik i ett nära samspel formulerar nya krav på individen.³ Bilden av individen som skall leva upp till de nya förväntningarna kommer förhoppningsvis att klarna genom att undersöka begreppet livslångt lärande i denna uppsats. Framöver kommer jag att använda mig av förkortningen LL vilket då syftar till begreppet livslångt lärande relaterat till EU:s Memorandum.

³ Dennis Beach konstaterar i sin uppsats "Demokrati, reproduktion och förnyelse..." skolans uppgift att reproducera arbetskraft som kan möta den aktuella produktionens mest grundläggande behov. Utbildningssystemet reproducerar en viss ideologi vilket enligt Beach bl.a. innebär ett utbildningsmässigt misslyckande för minst hälften av varje generation!

Kunskapssamhällets framväxt sker mot bakgrund av den pågående globaliseringen. Habermas talar i detta sammanhang om en omstrukturering och nedmontering av välfärdsstaten vilket bl.a. innebär avreglerade marknader, minskade subventioner, sänkta skatter och privatisering av statliga företag. Han ser en tilltagande fattigdom och en social otrygghet som följd av de ökade inkomstklyftorna. Detta skapar samtidigt en miljö av samhällelig desintegration när olika grupper ställs mot varandra. Om nationalstaterna ska kunna förbättra sin internationella konkurrenskraft framtvings en nedmonteringspolitik vilket vi idag kan bevittna i form av ökade sociala klyftor och en urholkning av den demokratiska grunden som samhället vilar på. (Habermas 2000)

Den pågående omstruktureringen kan vi följa dagligen på nyheterna, när nedläggningar av företagsverksamhet blir ett faktum och när människor slussas in i olika arbetsmarknadspolitiska strategier. Även 90-talets nedskärningar av den offentliga sektorn tycks bekräfta Habermas farhågor. Kunskapssamhället ställer oss inför en lång rad frågor vars svar inte kan överlåtas till dem som orsakar allt fler människors tilltagande vardagsbekymmer. Det är i vardagen människan möter sin verklighet och konfronteras med de övergripande ekonomiska och politiska besluten.

När kunskap förvandlas till marknadsvara väcker detta inte en omedelbar reaktion hos oss, eftersom det låter abstrakt och vi undrar vad detta egentligen innebär. Jag skulle vilja göra en koppling till det nya förhållningssättet till kunskap som drog fram genom våra skolor under 90-talet. Den välförankrade kunskapsmätningens mentaliteten inom skolan har gått in i ett nytt skede i kunskapssamhället: kraven på att alla ska nå uppsatta mål har skärpts, elitklasser har blivit rumsrena, nationella prov tjänar som indikatorer för Skolverket som alltmer är upptaget av olika kvalitetssäkringsprojekt, skolor jämförs nationellt och internationellt och fokus ligger på utvalda ämnesområden. I skrivande stund förklarar Thomas Östros att Skolverkets uppgifter nu enbart kommer att koncentreras till kvalitetskontroll. Hur kan respekten för individen garanteras när kunskapseffektivitet får högsta prioritet? Man skulle kunna säga, att en marknadsekonomisk mentalitet breder ut sig i skolvärlden, vilket leder till höjda prestationskrav och ett konkurrensbeteende hos eleverna.

Många elever blir förlorare i ett sådant system. Betygs- och bedömningsfrågor har alltid varit omdiskuterade och innan vi hinner blinka försätts eleverna under ännu mer press vilket tyvärr uppmärksammas alldeles för lite idag. En frustrerad elev som även möter motgångar utanför skolan, kan i en *yttersta handling av förtvivlan* göra det som har blivit ett nytt fenomen under 90-talet med början i USA. Elever blir till mördare i skolan, de dödar sina lärare och skolkamrater. Många föredrar antagligen att betrakta varje enskild incident för sig men man kan även välja att söka ett samband mellan dessa fruktansvärda dåd. Det händer i USA, i Sverige, i Tyskland, i Skottland, i en miljö där barn och ungdomar tillbringar större delen av dagen i många år. Är denna miljö så gestaltad att alla har en självklar plats där? Hur känner man sig när man dagligen får bekräftat att man inte räcker till, att man är annorlunda i negativ bemärkelse? Vill vi inte komma bort från en sådan skola? Rör vi oss i så fall inte åt fel håll? Vilka signaler ger LL i detta sammanhang? När EU presenterar sin syn på lärande, är det av intresse att se om eleven möts av respekt för sin unika egenart eller om det är andra intressen som bestämmer detta möte.

2. Syfte och frågeställning

Det händer alltså något med kunskapen i kunskapssamhället. Dess omedelbara närhet till människan upphävs genom en ekonomisk dimension som gör kunskap till marknadsvara. Men som Gustavsson påpekar rör det sig inte om vilken kunskap som helst, utan en viss kunskap prioriteras framför en annan som får allt svårare att hävda sitt värde. (Gustavsson 2000) Kunskap som vara, innebär en distans till människan, den blir opersonlig och styrs mera av ekonomi och teknik än av människans behov och intressen. Kunskap som produktionsfaktor fokuserar mera på dess instrumentella än dess bruks- eller egenvärde. Kunskap betraktad som människans redskap att utveckla sin individualitet överskuggas här av en fixering av kunskap som produktionsfaktor och därmed en överbetoning av dess instrumentella värde.

Enligt den humanistiska bildningstraditionen förutsätts kunskap vara internaliserad i människan och en del av hennes tolkning och förståelse av tillvaron. Eftersom kunskap bärs av människor så ingår kunskap alltid i något mänskligt och därmed i ett personligt, socialt och kulturellt sammanhang. (ibid) Men det uppstår en ny situation för individen när kunskap blir till produktionsfaktor, när kunskap ses som investering i humankapital⁴. Mitt syfte blir att undersöka vad LL egentligen innebär för individen som numera får ett marknadsvärde genom sin kunskap och kompetens och om L.L. ger ett bidrag till att övervinna rådande utbildningsklyftor.

Min frågeställning blir därmed: Vilka kunskapskrav definieras i EU:s Memorandum om livslångt lärande och vilken roll förväntas individen inta i det nya kunskapssamhället?

3. Teori- och metoddel

3.1 Kunskapens vara eller kunskapsvara

3.1.1. Den kunskapande människan

För pedagogiken är kunskapsbegreppet en central fråga och tar även en självklar plats inom ramen för detta arbete. Vilka kunskapskrav som formuleras i Memorandum om livslångt lärande beror förstås på den kunskapsyn som ligger till grund för LL och det europeiska utbildningssystemets utformning. De faktorer som hitintills har styrt och legitimerat utbildning är framförallt de ekonomiska, humanistiska och demokratiska. Medan man tillskriver den humanistiska synen på utbildning tiden före andra världskriget, den demokratiska synen tiden efter andra världskriget fram till idag (eller nyligen?), så dominerar utbildningstanken av ett ekonomiskt tänkande i och med tillämpningen av humankapitalteorin inom utbildningen sedan 80-talet. (Gustavsson 2000) Detta innebär även en undanträngning av de humanistiska och demokratiska

⁴ Humankapitalteorin uppstod i USA på 1960-talet och innebär bl.a. att utbildning betraktas som investering i det humana kapitalet. Att motivera utbildning i samhället kopplas därmed direkt till ekonomi. (Gustavsson diskuterar detta i *Livslångt Lärande 1996*)

strävanden, även om man fortfarande framhäver dessa bildningsideal i utbildningspolitiska sammanhang. Kunskapens mångfald är dock hotad när ekonomiska intressen alltmer återspeglar sig i läroplaner och kursutbud. Men för att människan ska kunna möta en värld som numera präglas av globalisering, informationsteknik och bioteknik har det blivit en mänsklig nödvändighet att tillägna sig ett etiskt förhållningssätt och en insikt om vilka mål människan egentligen eftersträvar. (ibid)

3.1.2. Ett sammansatt fenomen: vårt medvetande

Den etiska kunskapens närvaro har dock ingen självklar plats inom den etablerade uppfattningen om vad kunskap är. Behovet av en sådan närvaro framförs oftast av kvinnor i en värld där det manliga tänkandet dominerar och lägger upp strategier för utveckling och s.k. framsteg. För att framhäva det feministiska perspektivet måste den teoretiska bakgrunden förankras i frågan om vilken bild vi har av vårt medvetande. Jag utgår här ifrån en givande diskussion kring ämnet som förs av Bengt Jacobsson, som uppenbart bekänner sig till den feministiska principen och uppmärksammar behovet av ett balanserat samspel mellan manligt och kvinnligt tänkande. (Jacobsson 1996) Finns ett sådant samspel idag?

Om man betraktar det moderna samhällsbyggandet så sker det utifrån antagandet att det finns *ett* mänskligt sinnelag eller medvetande. Ingen skillnad görs, men ser man på själva medvetandeplanet så urskiljer sig två motsatta krafter: ordning och kaos eller kultur och natur, vilka står i ett komplementärt förhållande till varandra. Dessa motsatta krafter återspeglar sig i människans sätt att se på tillvaron, att uppfatta verkligheten. Men har män och kvinnor verkligen samma förutsättningar här? Idag vet vi att vi kan härleda ett kvinnligt och manligt tänkande från det faktum att vänstra och högra hjärnhalvan fungerar som varandras motsatser. Denna upptäckt tillskrivs nobelpristagaren Roger Sperry och förtydligar hjärnans olika funktioner: den vänstra hjärnhalvan står för ett ordnat tänkande, är logisk, arbetar som datorn, avgränsat, lineärt, ordnat och efter ett-steg-i-taget-principen. Den högra hjärnhalvan står för ett intuitivt seende, ser i bilder och mönster, rörelser, tar emot känslöintryck och har en intuitiv uppfattning. (Jacobsson 1996)

Hjärnforskaren Matti Bergström konstaterar att mannen har en större förmåga att specialisera sig mest på vänstra hjärnhalvan medan kvinnan visar ett större anlag att låta de båda hjärnhalvorna arbeta i jämvikt. Detta beror enligt honom inte på någon fysisk skillnad, utan det kan förklaras utifrån kvinnans ursprungliga uppgifter som skilde sig från mannens. Medan det krävdes mer av mannens informations- och kunskapsbetingade tänkande, så befann sig kvinnan i en situation där hon fick överblicka hela situationen för att kunna ta hand om barn, tyda deras signaler, ge dem mat, skydda dem, osv. (ibid) Det sägs att hjärnan på något sätt skapar sig själv, vilket visar dess utveckling genom evolutionsprocessen där den ständigt anpassar sig till de krav livsmiljön ställer. Här skall man ha i åtanke att det rör sig om enorma tidsperspektiv, vilket väcker frågan om hur hjärnan ska kunna anpassa sig till den snabba och ständiga förändringstakt som dagens samhälle kräver. Befinner vi oss i en gynnsam utvecklingsmiljö?

Om vi utgår från en sådan skillnad, ligger slutsatsen nära att vi även tolkar verkligheten på olika sätt, men Bergström betonar vikten av de båda krafternas närvaro för att en samlad bild av tillvaron ska kunna uppstå. Ur en sådan bild växer förståelsen och en *helhetens språk* uppstår. Betraktar man rådande samhälls- och världsordning så fungerar

den utan att erkänna denna skillnad. Eller som Jacobsson uttrycker det: "Den rådande västerländska världsordningen har gått för långt i sitt ensidiga hävdande av det intellektuella manliga vänsterhjärnstänkandet som fundament för samhällsutvecklingen." (Jacobsson 1996, s.140)

Datortekniken är ett tydligt exempel på det logiska tänkandets dominans. Den accelererande operations snabbheten fascinerar dagens teknokrater men här utesluts den intuitiva processen eftersom datorn tänker i *digitala ord*, ett-steg-i-taget, i tur och ordning precis som människans uttryck av tankar i ord. För utvecklandet av en digital kompetens, alltså ett rent teknologiskt framåtskridande, krävs en fortsatt ensidig dominans av vänsterhjärnstänkandet. Vill vi däremot ha en värld befolkad av människor som kan uppleva både en intellektuell och en känslomässig sida krävs det en balans mellan verbalt och intuitivt tänkande. (Jacobsson 1996)

Mot ett manligt dominerat datorsamhälle, krävs det ett försvar av ett humanistiskt orienterat samhälle som inte längre förtränger den intuitiva medvetandepincipen. En värld byggt på den rationella tanken, beräkningsbar, begripbar och kontrollerbar ger lite utrymme åt intuitionens väg till visdom. Intuition som kommer från lat. *intuire, att gå inåt*, talar även om att kunskap kan sökas i människans inre och inte endast i den yttre miljön. Finns sådana inslag i dagens undervisning? Allt tyder på att den kunskapsivrande skolan fortsätter och ger högsta betyg till eleven som återger den rätta och förväntade faktauppställningen. (ibid)

Zohar förklarar den västerländska modellen för tänkande som inadekvat och påpekar att det inte bara rör sig om vårt intellekt när vi tänker utan att vi förutom huvudet även tänker med vår själ, våra visioner, vårt hopp, våra känslor av meningsfullhet och värde. (Zohar 2000) Här spelar återigen vår intuition en central roll. Indian-kulturen är känd för sitt intuitiva tänkande och i detta sammanhang hänvisar Jacobsson till C.G. Jung som berördes djupt när han konfronterades med ett för honom nytt sätt att betrakta tänkandet. Vid ett möte med en hövding i New Mexico framförde denne sin åsikt att alla vita var vansinniga eftersom de tänkte med huvudet medan indianen tänker med hjärtat. (Jacobsson 1996)

3.2. Mot abstrakta kunskapers attraktionsvärde

Valet av en teoretisk utgångspunkt styrs i regel av det syfte man söker uppnå och i detta sammanhang kan det vara konstruktivt att även belysa andra perspektiv än de man själv kan identifiera sig med. Så följer här några exempel av en kvinnlig nationalekonoms forskningsresultat kring utbildningsfrågor och kunskapssamhällets möjliga utveckling som teoretisk bakgrund inför läsningen av EU:s Memorandum.

Utbildning, kunskaper och kompetens spelar en avgörande roll i det kunskapssamhälle som skall garantera konkurrenskraften när ekonomierna globaliseras. Beslut om utbildning och kompetensutveckling tillhör enligt Åsa Sohlman numera de viktigaste besluten för enskilda individer, företag och förvaltningar.⁵ Sohlman tycks inte tillhöra

⁵ Utifrån ett forskningsprojekt inom ramen för Institutet för framtidsstudier presenterar Åsa Sohlman, fil.dr i nationalekonomi, i mitten av 90-talet boken *Framtidens utbildning. Sverige i internationell konkurrens*, en sammanfattning och diskussion kring framtida krav på utbildning.(1996)

de kritiskt tänkande ekonomerna, att sluta av hennes framställning så är hon kvar i den neoklassiska teorin där en perfekt självreglerande marknad och ett rationellt nyttomaximerande system råder.

Enligt henne krävs stor anpassningsförmåga för de länder som vill tillhöra den ekonomiska världseliten, vilket bl.a. innebär att överföra arbetskraft från lågproduktiva till högproduktiva sektorer dvs från industri till tjänster. Efterfrågan på arbetskraft med abstrakta kunskaper och interaktiva färdigheter kommer att öka medan behovet av arbetskraft med motoriska färdigheter kommer att minska. Produktionen av tjänster, baserad på kunskaps- och informationshantering, kommer att öka medan varuproduktionen minskar.

Prognoser för högproduktiva ekonomier visar att de primära näringarna som fiske, jordbruk och skogsbruk kommer att minska liksom de sekundära näringarna som tillverkningsindustrin där det gäller produktionen av textilier, kläder, skor och lädervaror, metaller, hushållsutrustning, bilar och kontorsutrustning. Däremot förväntas en produktionsökning inom industrier för elektronisk, kemisk, medicinsk utrustning, läkemedel, kosmetika och miljöskyddsutrustning.

3.2.1. Ett erkänt universellt fenomen

Det är inte lätt att definiera och mäta kompetens. I internationella studier har man inriktat sig dels på *läsförståelse*, dels på *tekniska* och *naturvetenskapliga kunskaper* hos befolkningen. De analyser och tabeller som Sohlman presenterar visar hur man fokuserar på naturvetare dvs universitetsutbildning inriktade på naturvetenskap, matematik, datavetenskap och ingenjörutbildning. Kunskaper i språk, matematik och naturvetenskap är återkommande områden både i nationella och internationella jämförelser. I slutet av 80-talet och i början på 90-talet expanderade dock antalet gymnasieelever på de samhällsvetenskapliga, humanistiska och ekonomiska linjerna medan antalet på de naturvetenskapliga och tekniska linjerna stagnerade vilket har lett till olika ansträngningar att locka de unga till naturvetenskap och teknik. Flickors intresse för dessa ämnen betraktas numera som en jämställdhetsfråga vilket tycks botten i rekryteringsproblem än i ett plötsligt intresse för kvinnofrågor.⁶

Social snedrekrytering till högre utbildning anses vara ett universellt fenomen och ser ungefär likadan ut i de europeiska länderna och i USA. Sverige ligger i detta hänseende på ungefär samma nivå som Storbritannien och USA.

Ett tidigare observerat mönster, att individer med högre *ursprunglig* utbildning oftare deltar i arbetslivsrelaterad utbildning och att deltagandet avtar med åldern kvarstår enligt Sohlman.

Kvaliteten på den svenska skolan anses vara hyfsad men en ambitionshöjning eftersträvas liksom att motverka de relativt höga studieavbrotten. En större andel av gymnasieeleverna anses behövas på de teoretiska linjerna om fler universitetsutbildade naturvetare och tekniker skall komma fram. Kvinnornas andel i pedagogisk utbildning

⁶ Denna kommentar formuleras förstås inte av Sohlman utan av mig som kan se paralleller till hur den kvinnliga arbetskraften hanteras utifrån konjunktursvängningar. Kunskapsamhället kommer att göra intensiva ansträngningar med att väcka ett tekniskt intresse hos flickor och kvinnor.

är högt, medan den ligger i mitten jämfört med kvinnorna i de andra OECD- länderna när det gäller naturvetenskapliga och tekniska utbildningar. (Sohlman 1996)

3.2.2. Nu gäller det humankapitalbildning

Grundläggande skolutbildning utgör det grundläggande generella humankapitalet. Enligt Sohlman är individernas och samhällets intressen i första hand knutna till grundläggande generella humankapitalinvesteringar och de högproduktiva företagen och förvaltningarna.

Enligt Sohlman anses de lågproduktiva jobben vara ointressanta ur individens och samhällets synvinkel men de kan ändå vara bättre än arbetslöshet.

Humankapitalbildning har en stark koppling till kunskapsstocken (befolkningens och arbetskraftens samlade utbildning och kompetens) och dess förnyelse och effektivitet förutsätter att den ingår i ett rimligt organiserat större infrastrukturellt system och livslångt lärande. Dessutom betonas samspelet mellan forsknings- och utvecklingsarbete, utbildning och livslångt lärande.

En efterlyst infrastruktur inom utbildningssektorn som förutsättning för en väl fungerande humankapitalbildning kräver ett system för *information* och *vägledning* för beslut om utbildning, *standards* och *utvärdering av utbildningsresultat*, *användarvänliga betygssystem* både för utbildning i skolan och i arbetslivet och *finansiering*.

Genom att ge det offentliga utbildningssystemet ökade incitament att anpassa sig efter arbetsmarknadens, individernas och företagens efterfrågan på utbildning, kan enligt Sohlman större beslutanderätt över interna frågor överföras. (Sohlman 1996)

3.2.3. Att tappa fotfäste på arbetsmarknaden

I det högproduktiva kunskapssamhälle stiger efterfrågan på högutbildade och allt mer kompetenta arbetare. Enligt Sohlman kan det under en övergångsperiod uppstå ett gap mellan den högproduktiva delen av arbetsmarknaden och utbudet av kvalificerad arbetskraft. Detta gap kan fyllas dels med nya högproduktiva aktiviteter, dels med lågproduktiva aktiviteter som förser ekonomin med tillräckligt många jobb för att motverka arbetslöshet. Denna *buffertsektor* kan så småningom genom kompetensutveckling bli något av en höglönesektor.

De grupper som arbetar i stora företag och offentliga förvaltningar och som inte får möjligheten till kompetensutveckling kan råka mycket illa ut. Vid omstruktureringar riskerar de att förlora sina arbeten och bli långtidsarbetslösa och kanske aldrig mer få fotfäste på arbetsmarknaden. Vid omstrukturering och nedläggning av företag och förvaltningar kommer arbetsrätt och turordningsregler att vara av mindre betydelse än tillgång till humankapital och vidare utbildning.⁷

3.2.4. Mot ett livslångt lärande

Skolans utbildning skall karaktäriseras av kvalitet, diversifiering och flexibilitet samt vara öppen mot arbetslivet. Eleverna skall här få instrumenten för att självständigt kunna forma sina liv och delta i det livslånga lärandet.

⁷ Sohlman hänvisar här till K-O Feldt, 1994, *Rädda välfärdsstaten*

Kvalitetssäkring och utvärdering av kunskap och kompetens är en förutsättning för mer, bättre och effektivare utbildning. IT-utvecklingen kommer i framtiden förmodligen att bli avgörande både för utbildningssystemets koppling till en allt snabbare föränderlig kunskapsmassa och för utbildningssystemets interna utveckling. Flexibilitetskrav från arbetsmarknaden måste vägas mot trygghet.

Här framträder en *instrumentell kunskapssyn* som styr kunskapssamhällets framstegstänkande. Frånvaron av den *kvinnliga medvetandepincipen* bidrar till en ytterligare betoning av den rationella tankens dominans.

När jag här väljer att presentera den kvinnliga medvetandepincipen genom en manlig författare och den manliga medvetandepincipen (nationalekonomi) genom en kvinnlig så vill jag därmed fokusera på hur vi *förhåller oss till vårt medvetande* och inte kategoriskt tillskriva det manliga eller kvinnliga könet olika egenskaper.

3.3. Det hermeneutiskt-feministiska perspektivet

Diskursanalysen kommer att genomföras utifrån EU:s Memorandum om livslångt lärande och ett hermeneutiskt-feministiskt perspektiv. Kombinationen av dessa två begrepp beror på flera aspekter:

"Hermeneutiken, är inte det lite *flum?*" När jag fick denna fråga i samband med detta arbete var jag förstas tvungen att söka ett svar som framförallt kunde tillfredställa mig själv. Utgångspunkt för mitt sökande efter förståelse är icke-förståelsen eller brister i förståelsen som hindrar mig från att kunna se samband, mening och helhet. Föreligger ett sådant behov som att t ex förstå en text, ger mig hermeneutiken redskapet för att uppnå en djupare förståelse. Gadamer riktar vår uppmärksamhet mot den punkt utifrån vilken vår synkrets bestäms. Med det som jag uppfattar inom denna synkrets kommer något att hända: mina tankar stannar inom en trång horisont eller det sker en vidgning av horisonten eller så kan nya horisonter öppna sig. Samtidigt har denna horisont två utgångspunkter, dels den där jag befinner mig och dels den historiska horisont i vilken jag försätter mig. Förståelsen kommer alltså även ur mötet med det förgångna. (Gadamer 1997). Oavsett vilken aspekt man väljer att belysa, så måste denna placeras i ett vidare sammanhang. Här ser jag det ursprungliga behovet av att utveckla en alternativ metodik till den naturvetenskapliga matematiska analysen. Att isolera ett fenomen och förklara det som fristående objekt ger inget bidrag till en djupare förståelse av människan i världen. Detta borde dock vara vårt primära intresse, i synnerhet med tanke på dagens forskning som styrs mer av ekonomiska-kommersiella och militära intressen än av en etisk grundhållning. Den moderna naturvetenskapliga verklighetsbilden har systematiskt byggts upp av vetenskapsmän. Detta har inte bara präglat kunskapsinnehållet utan även miljön inom vilken attityder och teorier skapats.

För att kunna inta en kritisk hållning till de mekanismer som styr samhällsutvecklingen, har jag valt det feministiska perspektivet utifrån vilket en betraktelse av det nya kunskapssamhället ska ske. Utbildning som knyts alltmer till ekonomi, teknik och marknad befästar de traditionella maktförhållanden i samhället. Skall ett närmande till ett etiskt-humanistiskt och demokratiskt perspektiv kunna ske, förutsätter detta en befrielse ur denna ensidiga positionering av människan i ett teknokratiskt landskap. Denna ensidiga positionering är ett resultat av det manliga rationella tänkandet, vilket

ligger till grund för en rådande allians mellan vetenskap, teknologi och industriell produktion. Denna allians har förstås ett intresse av att utbildningssystemet motsvarar deras behov. Därmed ligger frågan nära vem som idag, 2002, bestämmer över våra barns och ungdomars bildning och fostran. Läroplaner framstår som underordnade andra styrmekanismer och deras visioner förblir, just visioner. Men visioner behöver inte lösas upp som luftslott, utan en levande tanke om "det goda samhälle" söker outtröttligt efter nya mönster som kan försköna livets väv.

Jag ska nu närmare bestämma några för mig centrala aspekter av det hermeneutiska-feministiska perspektivet.

3.4. Att kunna mena något om varandet

Hermeneutikens historia ska ses mot bakgrund av 1800-talets humanvetenskapliga avståndstagande från den dominerande naturvetenskapliga betraktelsen av livet som bygger på logiska system av abstrakta konstruktionsmedel. Den därav *förklarande* hållningen övervinner humanvetenskaperna genom att söka *förståelsen* av människan utifrån ett helhetsperspektiv med dels ett historiskt perspektiv, dels ett perspektiv på människan som själslig varelse. (Lübcke 1991)

Schleiermacher som överförde sitt hermeneutiska tänkande från en metodologi använd inom teologin till pedagogiken och etiken bidrog därmed till ett nytt förhållningssätt för att kunna förstå verkligheten. För honom var *insikt* motsatsen till religionens individuella karaktär. För sin pedagogiska förståelse sökte han insikt i de historiskt förankrade strukturer, angående bildning och fostran, som uppenbarade sig i realiteten. Till den traditionella texttolkningen fogade Schleiermacher ansatsen till ett historiskt perspektiv och utvecklade sin bildningsteori. (Blankertz 1982)

Utifrån framförallt Husserl och Heidegger uppstår den hermeneutiska-fenomenologiska traditionen som efter andra världskriget vidareutvecklas i Gadamer's hermeneutik som bl.a. konstaterar att förstå sig på världen, att kunna känna skillnad på det *meningsfulla* och *meningslösa*, är en betingelse för att människan ska kunna mena något om varandet. Han framhäver även språket som det universella medium som förståelsen försiggår i. När språket formulerar en text påstås något om varandet. När jag tolkar en text söker jag alltså efter de utsagor som talar om för mig hur varandet framträder genom val av ord, satser och mening. Det är här kanske på sin plats att konstatera dessa filosofers stora betydelse för människans möjlighet att förstå sig på världen. Men varför stannar dessa kunskaper i en teoretisk, abstrakt tankevärld? Borde filosofi inte ingå som huvudämne i våra läroplaner? De flesta av oss har säkert suttit och filosoferat med en liten allvarlig sexåring och förvånats över vilka fantastiska tankar som ryms i en liten individ.

Det tycks ligga i hermeneutikens natur att en entydig och definitiv betydelse av termen inte föreligger. Men eftersom tolkning här innebär att ett ständigt växelspel äger rum i en intersubjektiv relation mellan interpretandum, den vidare kontexten den befinner sig i och tolkaren så måste det även innebära att hermeneutiken befinner sig i en ständig rörelse i tiden och låter sig inte fixeras i något definitivt. Detta markerar en tydlig skillnad till den deterministiska världsbilden enligt vilken den fysiska världen styrs av orubbliga lagar och allting är förutsägbart och kontrollerbart.

Andersson beskriver två huvudlinjer inom hermeneutiken, representerade av Schleiermacher och Gadamer. (Andersson 1986) Medan Schleiermacher framförallt ägnar sig åt *metodologiska* frågor genom att söka kriterier för en hållbar tolkning, så överordnar Gadamer det *ontologiska* perspektivet, han ägnar sig åt frågan om verklighetens innersta väsen. Medan Schleiermacher gör historien till en bakgrundsfaktor mot vilken tolkningen ska ske, betraktar Gadamer historien som något som har format vår tid och som formar våra tankar. Människan hör hemma i historien och historien är alltid närvarande i vårt medvetande. Genom att verka i oss och ha effekter på oss beskriver Gadamer den som *verkningshistoria*. I och med att vårt medvetande är delaktigt i historien uppstår här, enligt Gadamer, vår förståelsehorisont, dvs vi har en viss förståelse av verkligheten vid en given tid. (Andersson 1986) Relaterat till tolkningsprocessen innebär detta att jag även måste reflektera över hur historien har påverkat mig för att bli medveten om var min förförståelse placerar mig i min verklighetsupplevelse.

Även Ricoeur ägnar sig ingående åt den hermeneutiska frågan och han gör det bl. a. genom att ställa Gadamers hermeneutik mot Habermas ideologikritik. Han tycks söka en beröringspunkt mellan dessa båda och beskriver en konflikt vars upphov han ser i striden mellan romantiken och upplysningen. Ricoeur försöker att utveckla Gadamers hermeneutik genom att anta en tankeriktning som är mindre underkastad traditionens problem och mer öppen i förhållande till ideologikritiken. (Ricoeur 1988). Ricoeur tycks söka en öppning för det kritiska perspektivet inom hermeneutiken i likhet med Habermas som bl.a. kritiserar Heideggers traditionshermeneutik. Medan dessa etablerade stora tänkare filosoferar över denna "problematik" tar jag mig friheten att sammanföra hermeneutiken med det feministiska perspektivet.

3.5. Mera om det feministiska perspektivet

Varken hermeneutisk eller feministisk metodologi erbjuder ett enkelt och entydigt tillvägagångssätt men båda uppmanar till en medveten intersubjektivistisk hållning. I min roll som tolkare befinner jag mig närvarande med tanke, känsla, erfarenhet och en strävan att delta i omvandlingen av världen. Även om hermeneutiken fokuserar på *förståelse*, så behöver denna förståelse inte uppfattas som ett självändamål utan innebär alltid en förändrad verklighetsbild som i sin tur påverkar mitt förhållningssätt till omvärlden. Vi söker kunskap och kunskap leder oss, vilket innebär att vi måste vara medvetna om dels åt vilket håll vi vill gå, dels vad dess innebörd är för att undvika att den leder oss i en riktning som vi *egentligen* inte vill. Eller som John Lennon frågade sig: "Hur kan jag gå framåt när jag inte vet åt vilket håll jag står?"

Vad feministisk metodologi innebär diskuterar Susan Sherwin i en uppsats och utifrån frågan om filosofisk och feministisk metodologi är förenliga. (Sherwin 1994) Några av hennes resonemang ska bidra till den här uppsatsens teoretiska bakgrund och metod.

Enligt feministisk metodologi tillåter hon sig att motivera sin uppsats utifrån en *personlig upplevelse* vilket uppmanar mig att öppet erkänna en stark emotionell obehagskänsla vid min första konfrontation med EU:s Memorandum om livslångt lärande. Mina associationer fångade mig i en känsla av något totalitärt och

absolutistiskt, en historisk känsla av déjà-vu: en del signaler och budskap har människor helt enkelt inte råd med att förbise om en katastrof ska undvikas.

Jag ska här inte följa hennes diskussion kring skillnader mellan filosofisk och feministisk metodologi utan de mera konkreta slutsatser hon drar, i den mån de kan ha betydelse för mitt syfte.

Att komma *sanningen* så nära som möjligt i sitt förhållande sker hos feministen genom ett undvikande av varje anspråk på objektivitet, abstraktion och universalitet. Den egna kvinnliga erfarenheten tjänar som ledmotiv, vilket inte motsvarar det manliga tänkandets sympati för objektivitet och universalitet. Men den kvinnliga erfarenheten uppstår i en värld som är patriarkalisk och kräver därför alltid en medvetandehöjning som ett grundläggande metodologiskt moment.

För att uppnå förståelse, ägnar sig feministisk forskning åt tvärvetenskapligt tänkande och avvisar därmed all placering inom avgränsade discipliner. I detta sammanhang betonar Sherwin nödvändigheten av att överbrygga metodologiska gap istället för en positionering på motsatta sidor. (ibid)

I motsatsen till de flesta av sina forskarkolleger uttalar den feministiska forskaren ett klart politiskt syfte. Här bedrivs inte forskning som självändamål, utan den ska leda till politisk förändring. Här kan man göra en återkoppling till den kanske viktigaste feministiska uppgiften nämligen att bidra till en medvetandehöjning som förutsättning för en politisk förändringsvilja.

3.5.1. Vad innebär det konkret, t ex i läsningen av en text, att inta ett feministiskt perspektiv?

Här ges en intressant bakgrund i Robinson&Ross diskussion om bl.a. Carol Gilligans tankar angående traditionella teorier om moralisk utveckling. Hennes kritik gäller bl a det faktum att psykologerna sedan Freud, har bestämt den psykologiska utvecklingen i manliga termer. Kritiken gäller även Lawrence Kohlbergs lära om sex stadier av moralisk utveckling. Hans teori stödjer sig på en studie av åttiofyra pojkar under mer än tjugo år. Förutom att inga kvinnor ingår i denna forskning, så placerar Kohlberg kvinnorna på den tredje nivån av moralisk utveckling, medan männen hamnar på den högsta nivån. Dessutom utdöms de flesta kvinnor som moraliskt omogna. Gilligans egen forskning visar att män och kvinnor faktiskt uppfattar världen olika genom olika trosföreställningar och olika emotionella reaktioner. Hon uppmärksammar särskilt mäns och kvinnors motsatta attityder till närhet och åtskildhet, vilket enligt henne beror på olika mönster för personlighetsutveckling. Utifrån sin forskning visar Gilligan att kvinnor i högsta grad ägnar sig åt moraliska resonemang. Medan männens moraluppfattning sätts i samband med en rättighetsetik, så ägnar sig kvinnorna åt en ansvarsetik. Denna skillnad påverkar bl.a. vårt sätt att läsa en text. För en *god* läsning är det kvinnliga omsorgsperspektivet, som framgår av ansvarsetiken, en förutsättning eftersom det här betonas detaljer, förbindelser och ett kontextuellt omdöme. Därmed är en god läsning en läsning där *moralisk uppmärksamhet* föreligger. (Robinson&Ross 1994) Det är kanske här en naturlig beröringspunkt med hermeneutiken finns (att röra sig mellan delar och helhet).

Om vi tänker på de många missförhållandena i vår värld, så kan jag se bristen på moralisk uppmärksamhet på de flesta beslutsfattande nivåerna som en bidragande orsak till dessa.

Många kvinnoforskare uppmärksammar hur forskaren förhåller sig till en text. Mulinari riktar sin kritik mot det manliga objektivitetsanspråket genom att betrakta den objektiva forskaren som den som försvinner från sina texter. I detta sammanhang uppfattas objektivitet som icke-engagemang. Om den personliga, subjektiva kunskapen utestängs upprepas en kunskaps hierarki mellan forskaren och den eller det som blir utforskade. Däremot ger hon objektiviteten en annan betydelse när forskaren blir synlig i forskningsresultatet, objektiviteten står här för ett upphävande av skillnaden mellan subjekt och objekt. Det skapas med andra ord ett rum för den personliga, subjektiva kunskapen, vilken oftast utestängs av den traditionella forskningen. (Mulinari 1997) Männan som är överrepresenterad inom vetenskapen, representerar även en kognitiv auktoritet, vilket innebär makten att definiera. Så det är inte överraskande att kvinnoforskare uppmärksammar att de främst är vita, västerländska och heterosexuella män som gör anspråk på objektivitet och universalitet. Även i ett dokument som "Memorandum om livslångt lärande" har några tagit åt sig makten för att definiera kunskap för oss andra.

3.6. En fråga att ta med sig

För att återkomma till ansvarsetiken så vill jag även hänvisa till Mary Wollstonecraft (1759-1797), en av de främsta upplysningsfilosoferna, även om hon, som de andra kvinnliga filosoferna, står i skuggan av sina manliga kolleger. För henne är friheten etikens moder, vilket för henne innebär en naturlig koppling till just politiken. Hon betonar den kritiska tankens utveckling och ifrågasättandet av etablerade maktförhållanden. Hon tar upp utvecklingen av karaktären och hon framhäver egenskaper som hederlighet, mod, omdöme, självständighet, självtillit och rättvisa. *För henne är moralen i fara i ett samhälle med stora sociala och ekonomiska skillnader.* (Malmström-Ehrling 1998) Hundratals år har inte varit tillräckligt för oss att omsätta dessa ideal som en grund i det vi kallar frihet.

Den etiska frågan dyker även upp hos Beck, när han beskriver vårt nuvarande liv i risksamhället. De risker industrisamhället har konfronterat oss med, bortförklaras enligt honom med ett matematiskt och teknologiskt språk. *Men bakom allt förtingligandet framträder förr eller senare frågan om acceptansen och därmed den gamla/nya frågan, hur vill vi leva? Vad är det mänskliga hos människan, det naturliga hos naturen som skall bevaras?* (Beck 1986 s.37 min översättning). Denna fråga, *hur vill vi leva*, bör vi ha i åtanke i det följande vid betraktelsen av EU:s beskrivning av det nya kunskapssamhället.

Frågan om acceptansen måste återkopplas till en av feminismens främsta uppgifter, nämligen en medvetandehöjning som måste betraktas som en förutsättning för en rimlig acceptans av, eller ett beslut att inte acceptera givna förhållanden. En liknande tanke uttrycker Ödman när han konstaterar handlingars kontextuella beroende. Våra handlingar sker utifrån en införståddhet, kända regler och överenskommelser. Men detta innebär att människor låter sig begränsas inom dessa ramar. På sätt och vis är det vi själva som

reducerar vår frihet, oftast utan att vara medveten om detta. Ödman funderar över det vi vill, varför vi vill det egentligen? Han förmodar att det beror på att någon ville att vi skulle vilja det en gång. Eller för att andra, som vi beundrade, ville just detsamma. (Ödman 1986) Om det är så att vi reducerar vår frihet utan att vara medveten om detta så finns det hopp, för en logisk slutsats borde då vara att vi uppnår ökad frihet genom ökat medvetande. Men detta kräver en konfrontation med det teknokratiska samhälle som *någon* vill att vi ska känna oss hemma i.

3.7. Några tolkningskriterier

Hellesnes slår fast att vi i viss mån alla är hermeneutiker. Med detta menar han att det hermeneutiken går ut på: att tolka och att förstå, är en förmåga vi alla har i och med vår tillägnelse av ett naturligt språk. Svenska, grekiska eller arabiska blir här *naturliga* språk medan ett matematiskt- logiskt teckensystem är ett *konstgjort* språk. Denna naturliga, språkliga förmåga ingår i den allmänna kommunikativa kompetensen. (Hellesnes 1989)

Vår vardag innebär att vi ständigt tolkar det vi ser, hör, upplever, de tankar och känslor som dyker upp, men oftast sker det omedvetet men inte desto mindre så bestäms vår verklighetsuppfattning här. Ofta uppstår missförstånd, vilka vi försöker reda ut genom mera medvetna reflektioner. Att ägna sig åt hermeneutik innebär just att medvetet söka förståelse kring en fråga utifrån systematisk reflektion.

Interpretandum för min tolkning, dvs tolkningsföremålet, är alltså EU:s Memorandum om livslångt lärande. Att beskriva hermeneutikens betydelse för det vetenskapsteoretiska *tänkandet* förefaller enklare än att beskriva den hermeneutiska tolknings-metoden.

Som en konkret och fast utgångspunkt, kanske huvudkriteriet, kan man dock använda sig av den *hermeneutiska cirkeln*. Begreppet tycks ha överlevt ända sedan Schleiermachers dagar och klarat sig igenom flera kritiska ansatser mot hermeneutiken.

Hur definieras den hermeneutiska cirkeln? Schleiermacher placerade hermeneutiken i ett nytt sammanhang när han vände sig ifrån den ursprungliga bindningen till framförallt bibliska texter eller andra privilegierade texter och istället riktade hermeneutiken mot förståelsen av en text, en annan människa eller en historisk händelse. Förutom den filologiska, tillkom nu även en psykologisk aspekt inför närmandet till texten, vilket för Schleiermacher innebar att genom inlevelse söka förståelse av helheten utifrån delarna och förstå delarna utifrån helheten. Den hermeneutiska cirkeln inneslöt författarens hela liv. Förståelsen av detta skulle växa fram ur de enskilda delarnas tolkning och tvärtom skulle utifrån författarens liv kunna förstås de enskilda delarna. (Lübcke 1987)

Gadamer vidgar den hermeneutiska cirkeln genom att tala om *föregripen fullkomning* som styr all vår förståelse. Det är när vi inte kan uppleva denna fullkomning, när vi inte kan uppfatta en enhetlig mening, det är då vi försöker *förstå* texten. Enligt honom är för-förståelsen en förutsättning för att vi skall kunna förstå en text och hur vi hanterar den. Detta innebär bl.a. att vi inte kan förhålla oss neutrala till en text om vi vill förstå den. Den hermeneutiska cirkeln innebär en sammanflätning av en rörelse bestående av historiens och tolkarens närvaro. Cirkeln som innesluter rörelsen mellan del och helhet förverkligas när förståelse infinner sig. (Gadamer 1997)

En ”snitsig” tolkning av detta förhållande gör Hellesnes när han definierar den hermeneutiska cirkeln. Cirkelresonemanget försätter oss enligt honom i den absurda situationen att vi antingen redan har förstått texten, med tanke på förståelsen av delarna

utifrån en helhetsförståelse och tvärtom, eller inte har förstått den. Hur skall en gradvis förståelse av en oklar text vara möjligt? Hellesnes slår fast att det är det tolkningsprocessen går ut på och ser lösningen i begreppet om just för-förståelsen som är förutsättningen för en hermeneutisk förståelse, utan en sådan kan ingen förståelse uppnås. Det gäller alltså att ha en mening om en sak för att kunna bli konfronterad med den. Därmed innebär den hermeneutiska cirkeln att det alltid finns en mer eller mindre vag och implicit förståelse av helheten i förståelsen av delarna liksom en vag och implicit förståelse av delarna i förståelsen av helheten. (Hellesnes 1989)

Närvaron av den hermeneutiska cirkeln försätter mig alltså under tolkningsprocessen i ett växelspel mellan textens enskilda delar i form av utvalda utsagor och texten som helhet. Men cirkeln isolerar mig inte från omvärlden utan placerar mig i den, i det förflutna och i nuet. Kanske skulle man kunna säga att cirkeln omslutar världen och allt skeende som berör det mänskliga livet.

Med detta i bagaget skall jag nu bege mig på min resa genom ett ”dokument i tiden”.

4. Memorandum om livslångt lärande - en introduktion

Jag har vid olika tillfällen bemöts med skeptisk hållning hos olika människor beträffande mitt fokus på ett enskilt dokument. Inom ramen för det gigantiska, för de flesta ogenomskådliga, organisationskomplexet som den Europeiska Unionen är, sker ett oändligt in- och utflöde av mer eller mindre betydelsefulla dokument. Varför då fastna i ett endaste sådant? *Vem bryr sig*, undrade någon och fortsatte *vi kör på här i Sverige som vi vill i alla fall*. Men utbildningspolitiken är inte längre en nationell angelägenhet. Detta konstaterar bl.a. Skolverket i en rapport om det livslånga och livsvida lärandet: *en alltmer globaliserad värld där olika syn på politik, ekonomi, kultur etc. möts och krockar förutsätter en integration där de nationella utbildningspolitiska besluten måste vara i harmoni med det som sker i andra länder. Sveriges utbildningspolitik och dess pedagogiska tillämpning blir därför höggradigt beroende av de idéer som kommer att präglade den Europeiska Unionen och det som sker i de länder som ingår i OECD*. (Skolverket 2001)

EU:s högsta politiska organ, Europeiska rådet, tog 1997 vid ett toppmöte i Luxemburg initiativet till en europeisk sysselsättningsstrategi och förankrade sina intentioner vid ett möte i Lissabon i mars 2000. Detta skedde i ett arbetsdokument från kommissionens avdelningar med namnet Memorandum om livslångt lärande. Därmed bekräftades vikten av livslångt lärande för Europas framtid på högsta nivå dvs bland stats- och regeringscheferna i medlemsländerna. Inom ramen för flera G8- toppmöten betonades vikten av livslångt lärande för alla ”nya ekonomier” i kunskapsåldern. (EU-kommissionen 2000)

Mitt primära intresse gäller individen och frågan om denna nya strategi gynnar eller hotar eller rentav skadar enskilda människor och grupper. Utifrån min frågeställning i uppsatsen vill jag belysa detta.

EU ger L.L. status som *nyckelfaktor* för att säkerställa integrering i samhället, och som *ledsagande princip* för EU- program inom allmän och yrkesinriktad utbildning samt ungdomsfrågor. (Memorandum 2000) Detta väcker ett behov, åtminstone hos mig, att förstå vad som *egentligen* menas med begreppet livslångt lärande.

I detta sammanhang spelar kunskap förstås en central roll men vi får inte glömma att den måste vara fri, tanken måste kunna utvecklas i frihet, det är därför vi är människor och det är därför vi bör vara observanta när någon tar åt sig rätten att definiera den "rätta" kunskapen åt oss. Att vi människor definierar olika kunskaper för varandra är inte så märkvärdigt men vi måste vara medvetna om de värderingar som vår kunskap vilar på. Värderingar kan endast upptäckas och förstås utifrån ett fenomenens kontextuella positionering.

När t ex Skolverket i dessa dagar som en självklarhet mäter kunskaper i språk, matematik och naturvetenskap borde detta ses mot bakgrund av LL och t ex PISA-projektet som fokuserar just på läsförståelse, matematik och naturvetenskap. *Programme for International Student Assessment* gjordes första gången 2000 och är en OECD-ledd skolbaserad studie som ska göras på nytt 2003 och 2006. Alla EU:s medlemsstater deltar i PISA 2000.

Ur ett sådant perspektiv blir det till en självklarhet att regeringen tillsätter en delegation för IT i skolan som ska genomföra ett nationellt program för att stimulera användningen av IT i skolan. Här finns statliga medel att tillgå och bråttom tycks det vara eftersom delegationen förväntas redovisa sitt arbete senast den 31 december 2002. (SFS 1999:751) Här fokuseras alltså på de efterlysta tekniska kunskaperna hos eleven. Mot detta kan man hänvisa till regeringens förhållningssätt angående t.ex. mobbningsproblematiken som består av en *hänvisning* till skollagen, läroplan och rektorns ansvar. Här skapas inget eget författningsrum och ingen delegation som ska engagera sig i frågan. En dålig jämförelse? Det beror på hur man betraktar begreppet mobbning. Betraktar man skolans ämnesuppdelning i dels estetiska/praktiska ämnen, dels teoretiska/naturvetenskapliga ämnen så föreligger en klar dominans av de sistnämnda. Det måste ifrågasättas om här skapas de rätta förutsättningarna för en bra social och fostrande miljö för eleverna. Här ges ett tydligt budskap om vilken sorts kunskap eleverna främst måste utveckla och därigenom förtjänar en ekonomisk uppbackning. Att kunskap spelar en central roll visar sig även i det faktum att utbildningsdepartementets mål numera är att 50 procent av alla under 25 år ska börja på universitetet. En sådan politisk prioritering av en "öppen högskola" lutar mot en massproduktion av högskoleutbildade, vilket dels kan påverka undervisningskvalitén och dels reser frågan om det väntar en arbetsmarknad som har något att erbjuda de välutbildade massorna. I Memorandum konstateras att man inte kan öppna universitetsstudier för nya och större grupper om högskolorna själva inte förändras - inte bara internt, utan även i sina relationer till andra "system för lärande". Utan att spekulera alltför mycket kan man nog utgå ifrån att här syftas på bl.a. nätbaserad utbildning. En allmän uppfattning är dock att betydligt fler studenter avslutar sina kurser efter vanlig undervisning, jämfört med de som deltar i nätbaserad undervisning.

4.1. Livslångt lärande - den "meningsfulla" inlärningsverksamheten

I följande avsnitt återges ett antal utsagor så som de är formulerade i EU:s Memorandum och som ligger närmast en definition av LL. Markering av vissa ord kan betraktas som ett kontextuellt utpekande av nyckelord.

Inledningsvis konstateras i Memorandum att Europa utan tvekan har tagit steget in i **kunskapsåldern**. Detta innebär en övergång till en **kunskapsbaserad ekonomi** och ett **kunskapsbaserat** samhälle. Den ekonomiska basen i kunskapssamhället är skapandet och utbytet av immateriella varor och tjänster. Detta förutsätter att människor hanterar **dagsaktuell information, kunskap** och **färdigheter** på ett adekvat sätt. Snabba förändringar i mönstren för produktion, handel och investering i början av 90-talet tvingade näringslivet i Europa att agera. Detta innebär bl a höga nivåer av **strukturell arbetslöshet** och tilltagande **brister i färdigheter** vilket skall åtgärdas genom LL. som inom ramen för den **europiska sysselsättningsstrategin** innebär **all meningsfull inlärningsverksamhet** som bedrivs fortgående och med syftet att **förbättra kvalifikationer** och kunskap. Detta ska ske inom en vidgad ram för lärande: formellt lärande, icke-formellt lärande och informellt lärande. Den kunskapsbaserade ekonomin kräver **nya grundläggande färdigheter** vilka omfattar **IT-kunskaper, främmande språk, teknisk kultur, entreprenörskap** och **sociala färdigheter**. Med sociala färdigheter avses här självförtroende, egna val av riktning och risktagande. Dessa färdigheter täcker de **viktigaste områden**. Kunskap förväntas kunna användas på ett effektivt och intelligent sätt under förhållanden som ständigt förändras. Färdigheter som var och en i kunskapssamhället bör ha är att **lära sig att lära**, att **anpassa sig till förändringar** och att **förstå omfattande informationsflöden**. Arbetsgivarens krav innebär mer och mer att man snabbt kan förvärva nya färdigheter och snabbt kan anpassa sig till nya utmaningar och situationer. Brister i färdigheter eller fel färdigheter särskilt inom **IKT** sätts i direkt samband med stigande arbetslöshet. **Datakunskaper** och **digital kompetens** är centralt inom LL. Den digitala tekniken anses omvandla människors liv ur varje synvinkel vilket gäller det **kulturella, ekonomiska och sociala livet**. Utbildningssystemen skall förse medborgarna med de grundläggande färdigheter som är **nödvändiga i en kunskaps ekonomi**. Som grundläggande färdighetsnivåer nämns explicit främmande språk och IKT.

Målet för LL. är att dels främja ett **aktivt medborgarskap** och dels främja **anställbarheten**. Båda delarna innebär att man har lämpliga och aktuella kunskaper och färdigheter för att delta och bidra till samhälls- och näringslivet. Anställbarhet ses som en del av det aktiva medborgarskapet och utgör ett villkor för uppnåendet av **full sysselsättning** och för att förbättra **europisk konkurrenskraft** och **välstånd i den nya ekonomin**.

Eftersom människorna anses vara Europas största tillgång måste allmän och yrkesinriktad utbildning anpassas till **2000-talets nya verklighet**.

Om lärandet sägs att både efterfråga och utbud måste ökas.

Vad innebär livslångt lärande i praktiken?

1. allmän och fortlöpande tillgång till lärande för att förvärva eller förnya de färdigheter som behövs för ett varaktigt deltagande i kunskapssamhället
2. ökad investering i mänskliga resurser för att prioritera Europas viktigaste tillgång, dess folk, vilket innebär att medlemsstaterna höjer den årliga investeringen per capita i mänskliga resurser som en garanti för att det hela tiden tillkommer människor med färdigheter dvs de rätta färdigheterna
3. effektiva metoder för undervisning och inläring samt miljöer för ett ständigt livslångt lärande
4. förbättra deltagandet i lärande, resultatredovisning och värdering

5. tillgång till information och råd om lärande i hela Europa
6. möjligheter till livslångt lärande så nära inlärarna som möjligt med stöd av IKT-baserade hjälpmedel

Alla elever som lämnar skolan år 2003 skall ha **datakunskaper** vilket är ett uppsatt mål av initiativet eLärande. Medlemsländerna uppmanas att se till att ungdomar avslutar sin obligatoriska skolgång. Skolor och utbildningscentrum föreslås omvandlade till **mångfunktionella lokala centrum för lärande** som alla är **uppkopplade till Internet** och tillgängliga för människor i alla åldrar. Undervisning i den tidiga barndomen skall **åtskiljas** från barntillsyn och undervisningens innehåll och omfattning skall särskilt granskas.

4.2. Medborgare med riktning i livet

Här följer ett urval utsagor från Memorandum som närmare beskriver medborgarrollen i kunskapssamhället.

I Memorandum konstateras de två främsta målen inom LL.: att främja ett **aktivt medborgarskap** och att främja **anställbarhet**. För att arbeta och leva i kunskapssamhället måste man vara en aktiv medborgare och motiverad att fullfölja sin utveckling på det **personliga** och det **professionella** planet vilket kan betraktas utifrån påståendet att vårt lärande, vårt liv och vårt arbete numera förändras snabbt. Det som utmärker en aktiv medborgare är dess delaktighet på alla områden i **samhälls- och näringslivet**, dess **chans- och risktagande** samt **känslan av tillhörighet**. Aktivt medborgarskap och anställbarhet är beroende av att man har **lämpliga och aktuella kunskaper** och **färdigheter** som är **nödvändiga i kunskapsekonomin**. Individens möjligheter och alternativ anses öka i det moderna livet liksom risker och osäkerhet. Frihet att välja olika livsstilar innebär samtidigt ett ansvarstagande för utformning av det egna livet. Aktiv medborgare är den som använder kunskap på ett **effektivt** och **intelligent** sätt och som kan **anpassa** sig till ständiga förändringar vilket innebär att man **kommer in, kommer vidare och kommer upp i livet**. En aktiv medborgare behärskar kunskapssamhällets nya grundläggande färdigheter för att kunna ha **rätt känsla för identitet och riktning i livet**. Aktivt medborgarskap innebär en vilja att bidra till sitt eget lärande vilket bl a knyts till idén om **individuella konton** för lärande eller **kompetensförsäkringar** med särskilda insättningar och besparingar vilket i sin tur knyts till bidrag ur offentliga och privata källor. Medborgarens rätt till fri rörlighet att bo, studera, utbilda sig och arbeta i ett integrerat Europa med en öppen marknad skall innebära att kunskap, färdigheter och kvalifikationer är lätt att förstå och överförbara inom unionen. Medborgaren som *dagens europé* måste lära sig att **leva positivt** med **kulturell, etnisk och språklig mångfald**.

I Memorandum konstateras att allt fler människor fortsätter med sin utbildning men att **klyftan ökar** mellan de som är tillräckligt kvalificerade för att hålla sig kvar på arbetsmarknaden och de som **oåterkalleligen faller bort**. Medan man har moderniserat förvaltningen på alla nivåer i de europeiska samhällena, har klyftorna ökat mellan det gängse samhällslivet och dem som **riskerar att hamna utanför för gott**. Bl a så ställs frågan vilka områden som skall prioriteras vad gäller insatser för de unga och gamla medborgare som hamnat på **fel sida om den dataskiljelinje** som vuxit fram, även

kallats den **digitala klyftan**. Förändringarna i samhället och näringslivet ställer krav på alla medborgare att aktivt delta i utformningen av Europas framtid.

4.3. Att inta det ”nya perspektivet”

Eftersom de mänskliga resurserna i form av rätt kunskap och färdigheter anses vara den avgörande faktorn i kunskapsekonomin för att bibehålla konkurrenskraft föreligger ett uttalat intresse för övervakning och bedömning av kunskaper. Här följer några exempel på hur detta intresse förs fram i Memorandum.

Inom ramen för den nya utbildningsmarknaden finns ett behov att samla in information om de som tillhandahåller utbildning, vad den kostar och dess tillgänglighet.

Inlärningssystemen genomgår nu, efter att ha varit oförändrade under årtionden, **radikala förändringar**. En effektiv utbildningspolitik kräver en **övervakning** och ett **föregripande** av dessa förändringar liksom information om hur mycket tid och pengar som investeras i L.L. av individer, hushåll och företag. För att kunna utvärdera utbudet av utbildningstjänster och produkter samt deras **marknadsvärde** krävs information om all utbildning som ingår i ekonomisk verksamhet i statistik beträffande företag och informationssamhället. Uppgifter ska samlas in om antalet anställda inom undervisning och inlärning och om lärarnas kvalifikationer och färdigheter för att kunna mäta nivån på de erforderliga färdigheterna.

En seriös studie av **vuxnas inlärning** efterlyses som skall ge information om deltagande, tid, typ av utbildning, finansieringskälla, förmåner, efterfrågan, motiv och hinder, datakunskaper och språkkunskaper. Som möjliga bakgrundsvariabler anger man: ålder, kön, utbildningsnivå, utbildningsområde, arbetsmarknads/anställningsförhållande, nuvarande/senaste arbete, nationalitet/medborgarskap/bosättningsort och inkomst.

Alla medlemsländer uppmanas att fastställa **nationella mål** för en ökad investering i mänskliga resurser och för deltagande i vidareutbildning, och att övervaka vilka framsteg som görs för att uppnå dessa mål. **Regelbunden observation, bedömning och granskning** av framsteg utgår från europeiska riktlinjer och tidsplaner. En fullständigt decentraliserad strategi i linje med **subsidiaritetsprincipen** kommer att tillämpas.

Näringslivets och samhällets behov kräver att man ständigt ser över referensnivåerna för grundläggande färdigheter som tillhandahålls i utbildningen. Arbetsgivarnas ökande efterfrågan på kvalificerad arbetskraft och **allt större konkurrens bland individer** att skaffa och bibehålla ett arbete leder till en efterfrågan på **erkänt lärande** som är större än någonsin.

Europeisk forum för klarhet och tydlighet i yrkeskvalifikationer eller det automatiserade bedömningstestet kan på längre sikt bidra till utvecklingen av en **klassificering av kvalifikationer** som kan användas för att bedöma **all validerad kunskap** i samhället. Den europeiska kommissionen inrättade i februari 2000 en arbetsgrupp vars uppgift är att mäta LL. vars rekommendationer på olika tillvägagångssätt ska antas av European Statistical System ESS vars utbildningsavdelning inkluderar inte bara de 15 medlemsstaterna utan även EFTA-länderna och kandidatländerna i Central- och Östeuropa.

LL. får en ökad tyngd inom utbildningsområdet, sysselsättning, ekonomisk tillväxt, social delaktighet mm vilket formuleras som **det nya perspektivet**.

5. En hermeneutisk- feministisk betraktelse av livslångt lärande, presenterat av EU som den nya utbildningsdiskursens ledsagande princip

5.1. Hur ska vi skapa balans?

"Wer demokratisieren und sozialisieren will...der muss erst einmal pädagogisieren, den einzelnen, das Volk, die Wirtschaft, dann wird Kultur.

Paul Oestreich

Om man betraktar samhället och upplever ett behov av demokratisering och socialisering eller humanisering måste man enligt citatet ovan börja med att "pedagogisera" den enskilde, folket, näringslivet, då uppstår kultur. Ordet pedagogisera kan här ses som ett hävdande av pedagogik som vetenskap med anspråk på att stå på en fast värdegrund vilket bl a innebär ett företräde för etik framför ekonomi, en orientering mot ett humanistiskt samvete och en allomfattande mänsklig moraluppfattning. (Blankertz 1982) Det känns angeläget att värna om en sådan pedagogisk positionering i våra dagar.

Dessa tankar formerade sig under de första decennierna i 1900-talets Tyskland och i början av 2000-talet borde vi inte tillmäta de mindre betydelse. Tyvärr måste man konstatera att varken etik eller humanism ges något utrymme i Memorandum men däremot är teknik och ekonomi av central betydelse i L.L. Vi har utan tvekan tagit steget in i kunskapsåldern. "Vi" förmedlar känslan av att vi alla gemensamt har styrt in i kunskapsåldern. Men är det så? Hur delaktig var den enskilde medborgaren i denna process? Hur underkuvade är vi det "teknologiska imperativet" som låter oss vakna upp i ett kunskapsmätande och kunskapsproducerande teknosystem, i en allians av vetenskap, teknik och ekonomi? När von Wright gör oss uppmärksam på att de alltmera sofistikerade tekniska produkterna i sin framställning kräver dels långsiktig ekonomisk och teknisk planering dels är beroende av teknisk expertis, så kan vi förstå att innehållet i LL. är skräddarsytt för det högteknologiska samhällets krav. (v Wright 1986)

Det teknokratiska samhället framstår här som det enda alternativet och placerar L.L. som en livsförsäkring för den europeiska marknaden att kunna möta den internationella konkurrensen. Därmed har vi kommit långt ifrån det humanistiska bildningsideal som hitintills har varit vägledande, i stället har vi hamnat i ett kunskapsideal, som fokuserar på en instrumentell kunskapssyn, inom vilket näringslivet får en alltmer framträdande roll när kunskapsmålen ska formuleras. Det återstår bara att konstatera att LL. bildar en ny struktur för det manligt dominerade datorsamhället där varken ansvarsetik eller humanism ges en framträdande roll.

Sammanfattningsvis är alltså L.L., enligt EU:s definition, all meningsfull inlärningsverksamhet som bedrivs fortgående och med syftet att förbättra kvalifikationer och kunskaper som i sin tur bygger på de grundläggande färdigheterna: IT-kunskap, främmande språk, teknisk kultur, entreprenörskap och sociala färdigheter. Utifrån dessa färdigheter förväntas man ha en kompetens som innebär

anpassningsförmåga dvs att snabbt kunna förvärva nya färdigheter och snabbt kunna bemöta nya utmaningar och situationer. Därmed har den manliga fascinationen för *operationssnabbheten* förankrats i kraven på arbetstagaren. Förvisso säger man inte att kunskap som tillhör t.ex. human- och samhällsvetenskaperna är av mindre betydelse, utan man tar helt enkelt inte upp dem. Man är inte intresserad av de ämnen eller kunskaper som inte direkt kan kopplas till den digitala kompetensen som är hjärtat av LL.. Skolornas uppkoppling till Internet tycks viktigare än att fråga sig vad dagens barn och ungdomar egentligen behöver för kunskaper för att kunna bemöta framtidens utmaningar. Att dessa kunskaper döljer sig i den informationsdjungel som elever helst själv ska bemästra kan betraktas mer som önsketänkande än en väg till förståelse och insikt.

I en digital miljö finns inte plats för intuitivt tänkande eftersom det förutsätter andra tankestrukturer och en annan estetisk miljö. Utbildning förväntas inrikta sig mer och mer på människans abstrakta tankeförmåga, vilken är ett ofrånkomligt krav på en informations- och kommunikationsbaserad industri- och tjänsteproduktion. Hur etablerat den direkta kopplingen mellan IT och lärande redan är visar bl a ett pressmeddelande från utbildningsdepartementet (2002-03-07). För att kunna utarbeta ett förslag till en ny nationell strategi för IT i skolan har en kognitionsforskare från Lunds universitet fått uppdraget att "dammsuga" forskarvärlden på svar kring frågan IT och lärande. Kunnandet om IT i svensk skola ska utvecklas, breddas och fördjupas och IT ska användas som verktyg för att bättre uppnå läroplanens mål.

Zohar gör oss uppmärksam på de kognitiva vetenskapernas benägenhet att förklara det mänskliga tänkande i termer av databearbetning, beroende på de likheter mellan människans seriella tänkande och datorers seriella bearbetning av data.⁹ (Zohar/Marshall 2000) Detta seriella tänkande ligger till grund för all strategisk planering. *Inom affärsvärldens "management genom målsättning" förutsätter man att det bästa är att sätta upp klara målsättningar och sen utarbeta logiska sekvenser av handlingar för att uppnå dem.* (ibid s.53) Betraktar vi de mål som formuleras i Memorandum: full sysselsättning, europeisk konkurrenskraft och välstånd i den nya ekonomin, framstår LL. som en logisk sekvens och ett strategiskt välgenomtänkt drag för att skapa de rätta förutsättningarna för de marknadsekonomiska intressena. Påminner vi oss Habermas beskrivning av de sociala trenderna så måste vi sätta parenteser både kring målet om full sysselsättning och välstånd i den nya ekonomin. Mot bakgrund av det krav som har rests om att alla måste utveckla en digital kompetens, så känner jag en oro inför just människans sökande efter mening. Informationstekniken, som konfronterar oss med en kunskapsmassa, ställer andra krav på vår tankeförmåga som mera hör hemma i det rationella, analytiska, och därmed abstrakta tänkandet, än i de meningsskapande processer som inte gynnas av de snabba anpassningskrav som formuleras i Memorandum.

Detta har ytterst att göra med de lärandemiljöer vi skapar i framtiden. Kommer utbildningsdepartementet att visa ett motsvarande engagemang för att förbättra elevernas kunskaper om etik, konst, praktiska verksamheter utan digital inblandning, musik, dans, teater, kunskaper i att föra en konstruktiv dialog och kunna bemöta

⁹ Zohar beskriver det seriella tänkande som mycket effektivt inom upprättade gränser men som oanvändbart vid granskningen av horisonten för att vara nyskapande eller vid inträffandet av något oväntat. Determinismen bygger på seriellt tänkande.

människor respektfullt oavsett varifrån de kommer, kunskaper som uppstår ur verkliga naturupplevelser eller sociala möten inom olika samhällsområden, kunskaper i freds-och konflikthantering och kunskaper om den globala solidaritetens nödvändighet? Medan EU vill skapa en aktiv medborgare med europeisk identitet, ställer sig frågan om den pågående globaliseringen inte är i behov av ett globalt medborgarskap. Hur en sådan utveckling skulle kunna ske genom "undervisning för utveckling" visar Susan Fountain utifrån fem globala begrepp som är relevanta för elever i både industri- och utvecklingsländerna. Dessa begrepp är *ömsesidigt beroende, bilder och upplevelser, social rättvisa, konflikter och konflikthantering, förändring och framtid*. (Fountain 1997)

LL. ser bl a *teknisk kultur* som ett område för grundläggande färdigheter vilket innebär dels krav på höjd abstraktionsförmåga, dels praktiskt kunnande inom IKT, men även att barn och ungdomar ska vistas i en teknisk miljö, det ena förutsätter det andra. Jag har svårt att se hur ett globalt medvetande skulle kunna utvecklas i en sådan miljö. Däremot kan IKT bli en *integrerad* del i ett globalt utbildningssystem. L.L. ger IKT högsta prioritet vilket måste innebära att lärande i annan miljö ges mindre betydelse. Finansieringen av det digitala samhället kommer att innebära att resurser kommer att minska inom andra områden. Under 90-talet har t ex skolorna märkt en påtaglig försämring på läromedelsanslagen medan IT-utvecklingen kontinuerligt fortsätter.

Förespråkare för EU:s utbildningsstrategi kan förmodas påstå att den digitala kompetensen öppnar oändliga möjligheter för individen att "kunskapa" på datorskärmen. Men då får man inte glömma syftet med en kunskapssyn som ensidigt betonar intellektets kapacitet, med syftet att den enskilde görs till ett attraktivt investeringsobjekt för arbetsgivare som tvingas att sikta in sig på högkvalificerade personer för att kunna överleva på en hårt konkurrensutsatt marknad. Lärandet blir här till ett begrepp som fräntas sina möjligheter att vara en process i vilken hela människan kan delta. Lärandet här intresserar sig inte för människans emotionella kapacitet, hennes intuitiva förmåga att uppfatta sin omedelbara och vidare livsvärld eller för barn och ungdomars behov av motoriska aktiviteter.

När nu IT ska bli ett instrument att förverkliga läroplaner med, så borde man tänka på två saker, för det första så har de ideal som formuleras i läroplanerna aldrig kunnat förverkligas och för det andra så intar dessa ideal inte längre en självklar plats i LL.. Men det är inte detta man tänker på i första hand, utan de mål som ska uppnås gäller som bekant ämnen som förmedlar matematiskt, tekniskt och naturvetenskapligt kunnande samt språkkunskaper. Det är beklagligt att utbildningsdepartementet inte intresserar sig för forskning som uppmärksammar den emotionella intelligensen. På 90-talet uppmärksammade Goleman denna fråga genom att tillmäta den emotionella intelligensen lika stor betydelse som intellektuell begåvning. Med emotionell intelligens avser han förmågor som att kunna motivera sig själv och framhärda trots motgångar, att kontrollera impulser och uppskjuta behovstillfredsställelse, att styra sitt humör och se till att oro och ångslan inte påverkar ens tankeförmåga, att känna empati och hopp. (Goleman 1995) Han betonar särskilt skolans betydelse för barnets utveckling av emotionell kompetens! Detta kräver enligt honom en förändrad lärarroll och en öppning för andra människor att engagera sig i skolan. "Genom att lämna barnens emotionella färdigheter åt slumpen försitter vi den chans som hjärnans långsamma mognande ger oss att hjälpa barnen förvärva en sund emotionell repertoar." (ibid s. 354)

Även Matti Bergström visar genom sin forskning om hur barnhjärnan fungerar vilken miljö som skulle krävas för att utveckla dess maximala kapacitet. Vilket man tydligen inte vill! Däremot pressar man på för en ensidig stimulans av den logiska, analytiska tankeförmågan vilket leder till obalans inom och omkring människan. I avsaknad av dessa aspekter framstår L.L. som ett manifest över århundraden av manligt tänkande som slutligen har resulterat i ett samhälle där den rationella, analytiska tanken tvingar oss in i ett teknokratiskt system, där maktförhållanden säkras genom nya raffinerade strukturer som bl a förankras i den nya utbildningsstrategin. Dess bakgrund kan sökas i en teknisk och ekonomisk kultur väster om Europa och vars inflytande numera har lyckats att etablera sin humankapitalteori bland Europas företagsledare. Det är därför begreppen samhälle och näringsliv följer varandra som siamesiska tvillingar genom Memorandum om livslångt lärande, det är därför utbildning kan betraktas som ockuperat område och ockupationsmakten bestäms av alliansen mellan politik, näringsliv och vetenskap. Detta är ingen definitiv allians men med tanke på den tysta acceptansen som råder, inte minst inom en vetenskap som pedagogik, så kommer den att styra vår närmaste framtid och olika människors och grupperns behov kommer att stå i skuggan av denna utveckling.

Människan har alltid haft ett tekniskt kunskapsintresse, vilket har placerat henne i det samhälle vi befinner oss idag och i en värld som präglas av obalans, orättvisor och destruktivitet som ett direkt resultat av teknikens oansvariga eller oetiska tillämpning. Hur ska vi skapa balans när vi numera ska utbilda barn och ungdomar att likna mer små tekniker än levnadsglada och fantasifulla människor? För är det inte det som detta dokument talar om för oss när kunskap och färdighet genomgående kopplas till IKT? Är det inte så, när den nya lärandekulturen är tänkt att omvandla skolor och utbildningscentrum till mångfunktionella centrum för lärande som alla är uppkopplade på Internet? Vad kommer det mångfunktionella att bestå av? Är det inte i första hand multimedia som åsyftas här? I en sådan teknisk kultur formas tekniska människor och tekniska människor är den mest efterfrågade varan i en kunskapsbaserad ekonomi.

Frågan om hur vi ska skapa balans leder till människans olika medvetandepprinciper som här har definierats som "manligt" och "kvinnligt" tänkande. Insikten om att varje människa, oavsett kön, bär på dessa principer tycks vara avgörande för hur vi ska hantera konflikter och utmaningar i dagens samhälle och i den globala gemenskapen. Utveckling måste kopplas till den *moraliska uppmärksamheten* och en helhetssyn om rådande maktstrukturer ska kunna förändras.

Inom ramen för den europeiska utbildningsstrategin har jag svårt att identifiera en sådan syn på det mänskliga medvetandet. Ska jag betrakta mig som en mänsklig resurs som utgör en garanti för att förse arbetsgivare med rätt kompetens, då är jag ingenting annat än en fånge i ett maktfullkomligt system. Det är utifrån dessa tankar jag förvånar mig över tystnaden i tiden. De som en gång banade väg för det pedagogiska landskapet utifrån sina möjligheter tycks falla i glömska när LL. tar plats. Det var av betydelse redan när Locke på 1600-talet försökte utveckla alternativ till lärdomsskolan som styrdes av en filosofisk rationalism, när Rousseau slog fast att människan är av naturen god (även om han skickade sina fem barn till hittebarnshuset!), Key som ville förmedla helheten och sammanhangen för eleven istället för detaljkunskaper, Dewey som kritiserade läroplaner som bestämmer ämnesinnehållet men inte har någon beröringspunkt med barnets erfarenhet, Kerschensteiner som ville se det praktiska upptaget i läroplaner, Neill som ansåg att det inte fanns några problembarn men däremot

problemmänsklighet, Montessori som utvecklade sin metod för att utveckla och befria barnets personlighet, Freinet som betraktade barnen som förtryckta av skolan, som var emot betyg och betonade att var och en har sitt värde, Malaguzzi som kritiserade skolan för åtskiljandet av huvudet och kroppen och för att ge för lite utrymme åt kreativitet och initiativkraft eller när Illich tydligt påpekade skolans diskriminerande och odemokratiska sida som gör det lätt för medelklassbarn men svårtillgängligt för socialt missgynnade. (Andersson 2001) Bara denna ytliga beskrivning av återkommande tankar inom den pedagogiska historien vittnar om en strävan som knappast var tänkt att sluta i ett ensidigt kunskapsintresse som ska leda unga människor till att bli anpassbara och anställbara medborgare. Därmed blir mitt svar på frågan vad LL. i ett kunskapssammanhang betyder: det råder en brist på insikt om människans mångfaldiga kunskapsbehov och förmågor vilket förankras i en teknisk eller digital lärandekultur. Varats oundvikliga reservation innebär ett ställningstagande för en lärandemiljö med humanistiska förtecken där det teknologiska ersätts av det etiska imperativet och ett erkännande av den manliga *och* kvinnliga medvetandepincipen ligger till grund för en balanserad kunskapssyn.

Medan jag skriver dessa rader, hör jag en flicka i radion som berättar om sin panik inför gymnasiet som börjar till hösten. Hon berättar om sin kunskapsörst men även om sitt behov av att lära sig det hon är intresserad av och inte en massa annat hon inte är motiverad av - kan dagens skola möta unga människor med respekt när reglerade kunskapsmål hänger som tunga moln över eleverna? Inget nytt dilemma men ett olöst sådant och inom LL. mäter man kunskap med yttersta noggrannhet, viss kunskap, förstås.

5.2. En identitetsförskjutning - mot vadå?

I Memorandum konstateras att den digitala tekniken kommer att omvandla människors liv ur varje synvinkel vad gäller det kulturella, ekonomiska och sociala livet. Här kan man återkoppla till Sohlmans prognos om en fortsatt avveckling av de primära och sekundära näringarna, vilket innebär minskad varuproduktion medan tjänsteproduktionen baserad på kunskaps- och informationshantering kommer att öka. Därmed kommer de multinationella företagen att få ännu mer makt, arbetstillfällen försvinner och det kulturella och sociala livet kommer att gestaltas olika för olika grupper inom kunskapsekonomin. Ur varje synvinkel kommer den digitala tekniken att beröra oss men den placerar oss även i en kunskaphierarki vilken tycks resa nya hinder för en strävan mot social rättvisa och ökad demokrati.

Den påstådda grundläggande omvandlingen skapar *dagens europé* som den aktive medborgaren som genom den rätta kompetensen bär upp det avgörande humankapitalet som ska garantera de hårdnande konkurrenskraven. Det finns olika perspektiv utifrån vilka man kan betrakta de förväntningar som ställs på ett framtida medborgarskap. Utifrån ett kunskapsperspektiv avtecknar sig anspråk på klart avgränsade kunskaps- eller kompetensområden, vilket ofrånkomligt leder till en marginalisering av annan kunskap. Kanske många invänder att LL. egentligen inte säger så mycket om kunskapsinnehåll utan mest om nya *inlärningsformer*. Mot detta kan man ställa det faktum att hela utbildningstanken förankras i en teknisk kultur, vilket automatiskt förutsätter att sådan kunskap eftersträvas som låter individen fungera med rätt kognitiv och social kompetens, teknokraterna intresserar sig i första hand *inte* för human- och

samhällsvetenskaperna. Elzinga hänvisar till en undersökning som skulle belysa näringslivets intresse för humaniora. Enligt honom tycks det föreligga en föreställning om humanioras ökande betydelse vilket dock var svårt att få bekräftat när det skulle preciseras kring konkreta ämnesområden. Även här framträder ett glapp mellan retoriken och verkligheten och misstanken om att företagen mer av egoistiska än av ideologiska skäl visar ett intresse för t.ex. en humaniorautbildning. (Elzing 1989)

Utifrån ett feministiskt perspektiv reser sig kritik mot ett medborgarskap konstruerat av traditionellt, rationellt manligt tänkande vilket innebär att den strukturellt betingade makten manifesteras än en gång. Här öppnas inga dörrar för den moraliska uppmärksamheten utan det som släpps in är mera tillväxttänkande utan hänsyn till de negativa konsekvenserna för allt fler människor. Kunskapssamhället sorterar ut oönskad kunskap dvs folket som humankapital blir kunskapsslavar under den utbredande kompetensideologin.

Behovet av en förnyelse av det demokratiska handlingsutrymmet för medborgaren förutsätter här maktförskjutningar inom alla samhällsområden och ett nytt förhållningssätt till hur vi borde uppfatta pågående konflikter i världen. Det feministiska strävandet efter att skapa en medvetandehöjande miljö borde förstås i första hand rikta sig mot utbildningen. Ur ett sådant perspektiv är det inte konstigt att högerextremismen vinner terräng. Det är ökad medvetenhet som låter människan växa med sin förståelse av omvärlden, medan ett fastnande i gamla mönster låser människorna i sitt tänkande och gör dem mottagliga för budskap som just appellerar på egenskaper som misstro, egoism, främlingsfientlighet, auktoritetstro och en snedvriden nationalism. Uppmaningen i memorandum om att en aktiv medborgare förutsätts engagerar sig just inom alla samhällsområden haltar en aning om de bakgrundsfaktorer som idag ligger till grund för social orättvisa och utslagning inte bearbetas, utan överförs till en mirakulös digital problemlösningstrategi. I Memorandum betonas att LL. motverkar social utslagning samtidigt som verkligheten talar om motsatsen.

Ett behov av att förändra medborgarnas medvetande uttrycker Habermas genom att söka ett politiskt alternativ till rådande nyliberalism och gammal socialdemokrati, samtidigt som han ser fram emot ett Europa som vänder sig mot våldet i alla dess former. (Habermas 1998) Det är inte svårt att ansluta sig till detta men de efterlysta politiska alternativ borde återspeglas direkt i ett utbildningssystem som konkret ska förbereda unga människor för en värld i fred. EU:s utbildningsstrategi ger andra signaler och prioriterar humankapitalinvesteringar och konkurrenskraft.

I det komplexa samhälle i vilket vi lever idag sker strukturella förändringar präglade av teknologi som innebär både möjligheter och risker. Decennier av medvetenhet om risker med allt mer högteknologiska verksamheter har inte kunnat påverka varken dem eller vardagen vi lever i. De ojämna levnadsvillkoren människor emellan återspeglas allt mera i klyftan mellan de som har ett arbete och de arbetslösa. Det är mot bakgrunden av en globaliserad ekonomi Habermas ser nationalstatens "nedmonteringspolitik" för att kunna förbättra sin internationella konkurrenskraft, vilket är ett hot mot de välfärdsstatliga funktionerna. Skall vi gå mot ett Europa som är integrerat via marknaden eller ska målet vara en europeisk demokrati? Demokrati är viktigt för solidaritetstänkande, vilket är centralt för Habermas utifrån ett världsmedborgarperspektiv. Det som krävs i detta sammanhang är samarbetsförmåga som måste sökas hos andra än rationella egoister. En globaliserad marknad måste leda till en världsmedborgerlig solidaritet. Tanken om världsmedborgaren förbunden med en världsmedborgarrätt, som en direkt koppling till de mänskliga rättigheterna, verkar

avlägsen men bottnar i det faktum att den nationalstatliga ordningen måste ersättas av något nytt. Habermas talar om en kosmopolitisk ordning och inom en sådan placerar han mänskliga egenskaper som möjliggör "relationer av ömsesidigt erkännande, ömsesidig perspektivtagande, en ömsesidigt förutsatt beredvillighet att betrakta också den egna traditionen med en främmandes ögon och att lära av varandra" (ibid .s108)

Behovet av ett sådant humanistiskt perspektiv måste lyftas fram när nyliberalismens fälttåg för ekonomisk frihet skördar sina offer, som tappar fotfästet i sitt sociala, ekonomiska och demokratiska sammanhang. Habermas placerar dem bland de marginaliserade och överflödiga delarna av befolkningen vilket ger en samhällsbild som inte harmonierar med bilden av individens valfrihet och därmed de oändliga möjligheterna.

De mänskliga egenskaper Habermas talar om ovan, skulle jag vilja koppla till utbildningen som ett kunskapsområde som borde sättas framför teknokraternas kunskapsideal. Tanken att få betrakta sig som världsmedborgare har tilltalat mig länge och där är jag helt överens med Habermas men jag saknar en ansvarsetik i hans teoretiska resonemang som inte endast relaterar till rättigheter i juridisk mening, utan som plockas ner på ett moraliskt omsorgsplan, där människan befinner sig i sin vardag. Därför behövs kvinnligt tänkande som en möjlighet till okonventionella lösningar, lösgjorda från logikens strikta lagar och inbäddade både i klokhet och galenskap. Här tänker jag på en vardag som kan gälla en undervisningssituation i en svensk skola, ett sönderbombat bostadsområde, mödrar utan mat till sina barn, de som lever fram till nästa spruta, nästa sup, de som på Europas gator letar efter mat i soptunnor, kvinnor och barn som hoppas på en dag utan misshandel, statsbudget som går till vapeninköp istället för livsmedel, människor som förnedras i suspekta sysselsättningsåtgärder, osv osv.

Vad jag vill säga med detta är att vi måste knyta ihop det som sker nära oss och ute i världen, göra det synligt och sätta det i ett sammanhang där etik och ekonomi inte får skiljas åt. Enligt EU vill man se en utveckling av medborgaren mot en europeisk identitet. Ett märkligt avstamp för en globaliseringsideologi men förstäligt med tanke på vad ett globalt medborgarskap skulle innebära för rådande ekonomiska system.

5.3. I gamla klyftors sällskap

Vad var det nationalekonomen Sohlman konstaterade i sina framtidsprognoser? *Flexibilitetskrav från arbetsmarknaden måste vägas mot trygghet.*

Ett aktivt medborgarskap tycks inte i första hand innebära social trygghet utan en sådan bestäms utifrån individens anpassbarhet och anställbarhet. Jag skulle här vilja återge några tankar som Bourdieu framför i sin kritik mot nyliberalismens utbredning där han bl a mot bakgrund av pågående globalisering uttrycker behovet av en kritisk internationalism som motkraft mot den pågående sociala nedbrytningsprocessen. Enligt honom håller den pågående indoktrineringen om Europas behov av att hävda sig i den internationella konkurrensen på att vilseleda oss i den bemärkelsen att det verkliga hotet finns inom Europas gränser eftersom 70% av den europeiska handeln sker just med andra europeiska länder. (Bourdieu 1999) Därmed framstår även budskapet i memorandum som något att begrunda, när man hävdar att L.L. är av central betydelse för den europeiska konkurrenskraften mot omvärlden. Bilden som förmedlas är ett Europa som måste hävda sig mot omvärlden i den "nya ekonomin". Därmed tonar man

ner ländernas inre processer som t ex urholkningen av den sociala välfärden. En allmän försämring av anställningstryggheten ser man i Frankrike, England och ett USA som genom sin ekonomiska maktställning mer och mer bestämmer spelreglerna vilket den aktuella världspolitiken bara kan bekräfta. Stor arbetslöshet bland ungdomar och dålig anställningstrygghet har lett till ökad ungdomsbrottslighet. Bourdieu beskriver USA:s klyvning av staten i dels en sida där social trygghet råder för de privilegerade, dels en sida där folk rent allmänt möter en övervakande och repressiv stat. Ett skrämmande exempel är landets överfulla fängelser, ett tecken på effektiv social utslagning. Tyvärr ser vi sådana tendenser även här i Europa. Fängelsevården i Sverige diskuteras mer och mer eftersom fängelserna är överfulla!

Nyliberalismens segertåg visar sig när både den ekonomiska och den sociala världen formuleras i matematiska ekvationer. (ibid)

Dessa matematiska ekvationer är även manliga ekvationer och frånvaron av den *moraliska uppmärksamheten* visar en klar bild av mänsklig utsatthet och lidande. Medan Bourdieu efterlyser en integration av sociala kostnader för ekonomiska beslut just för att sätta dessa i relation till konsekvenser som mänsklig lidande, sjukdomar, självmord, alkoholism, drogmissbruk, våld i hemmet osv, kan jag dessutom se nödvändigheten av en förankring av den ekonomiska aspekten i en *ansvarsetik* som sträcker sig utöver de sociala kostnaderna och söker former för ett etiskt förhållningssätt i alla sammanhang.

Slutligen en intressant och väsentlig koppling som Bourdieu gör mellan den nyliberala ideologin och kompetenstänkandet mot bakgrund av globaliseringen. Här gäller självklart att de mest kompetenta styr världen, deras kompetens karaktäriseras bl a av fast anställning. Däremot tillhör de utan fast anställning de icke-kompetenta. Han talar om att 3/4 av de anställda arbetarna i Frankrike är korttidsanställda! Endast en 1/4 erbjuder fast anställning. Enligt honom påminner den motsättning som kompetensideologin skapar om den klassiska bilden mellan herrar och slavar. Medan den kompetenta, fullvärdiga medborgaren möter ytterst gynnsamma omständigheter, så tycks den sociala nöden hos de som står utanför arbetsmarknaden och de långtidsarbetslösa anta hittills okända former. Den sociala nöden bottnar bl a i skolans hierarkiska tänkande och i dess bidrag att forma människans sociala öde. Detta genomsyrar dagens skolsystem i teknokraternas samhällssystem.(Bourdieu 1999)

Bourdieus påpekande att även den sociala världen formuleras i matematiska ekvationer kan belysas med ett aktuellt exempel. Den traditionella statliga socialpolitiken har utifrån sin bidragsfilosofi låtit de svaga och behövande vara där de är och försett dem med lagom mycket bidragspengar för att inte röra sig i gränslandet till fattigdom vilket tyvärr inte längre lyckas med samma framgång. Nu tycks detta bidragssystem ha fått europeisk status i och med EU:s generösa satsning för att bekämpa fattigdom och social utslagning. För EU-samarbetet gäller det inte bara att bygga upp den mest konkurrenskraftiga och dynamiska kunskapsbaserade ekonomin i världen, utan även de sociala frågorna förtjänar uppmärksamhet. Socialstyrelsens socialtjänstavdelning administrerar olika anslag från ett EU-bidrag på 75 miljoner euro för perioden 2001-2003. Fattigdom i Europa ska bekämpas genom olika projekt och nationella handlingsplaner. Om man ser orsaken till den stigande massarbetslösheten inom EU-länderna som strukturellt betingad genom en alltmer aggressiv marknadsekonomi, så

blir bidrag till folket endast en upprepning av ett mönster som har bevittnats under många historiska skeenden.¹⁰

LL. tycks för mig mer och mer framstå som ett instrument för en sådan kompetensideologi Bourdieu talar om. I en rapport från skolverket om det livslånga och livsvida¹¹ lärandet konstaterar man att kunskapssamhället har övergått från vision till realitet. En del av denna realitet beskrivs så här: "Individens ökade ansvar för det egna lärandeprojektet innebär att social bakgrund riskerar att slå igenom, med ökade skillnader mellan olika individer som konsekvens. Staten riskerar att ställas inför ett snedrekryteringsproblem, ett lärandesystem med stora klyftor." (Skolverket 2000, s.11) Tyvärr glömmet skolverket att tala om sin hundraprocentiga uppbackning bakom de direktiv LL. formulerar. Individens ökade ansvar betonas i memorandum explicit vilket framgår av de förväntningar som riktas mot den aktiva medborgaren som förväntas att på ett effektivt och intelligent sätt anpassa sig till ständiga förändringar men även förväntas bära en del av kostnaderna för lärandet. De som kommer att ha ett lärandekonto och kompetensförsäkringar är knappast de individer som har mera existentiella behov att tillfredställa än att bekosta olika utbildningsprojekt. Ett sådant system kommer att gynna de som har en viss ekonomisk rörlighet. Det är kanske mot denna bakgrund man ska förstå de kraftfulla formuleringarna i Memorandum som *de som oåterkalleligt faller bort* på grund av otillräckliga kvalifikationer eller *de som riskerar att hamna utanför för gott*. Detta utanförskap gäller alla dem som hamnar på fel sida om den numera etablerade dataskiljelinjen. Detta påpekande måste uppfattas som att den traditionella klassklyftan följer med in i kunskapssamhället som den nya digitala klyftan. På 70-talet försökte man genom vuxenutbildning att motverka rådande utbildningsklyftor som enligt Abrahamsson/Rubenson just innebar social snedrekrytering.

Olika utbildningsmöjligheter påverkar människors livschanser och levnadsförhållanden. Det man snart upptäckte var dock att det framförallt var de högre socialgrupperna som använde sig av vuxenutbildningen. När UNESCO på 80-talet lanserade *self-directed learning*, visade det sig att det självstyrda lärandet hellre bidrog till att reproducera ojämlikhet än att minska utbildningsklyftan. (Abrahamsson/Rubenson 1986) UNESCO:s då spirande idé om livslångt lärande som den nya utbildningsfilosofin slår idag igenom när individens eget ansvar för lärandet betonas allt mera.

När man i Memorandum talar om individens fullföljande av sin utveckling på det personliga och professionella planet för att kunna vara en sann aktiv medborgare så föreligger här flera konnotationer. En individ med bristande kunskap och färdigheter kan inte upptas i kategorin aktiv medborgare om han/hon inte påtagligt visar sitt engagemang. Det kan i ett fritt samhälle finnas en lång rad anledningar till varför en del människor väljer en väg som inte anses kompetensbefrämjande enligt uppställda mål. Utifrån ett kompetensideologiskt perspektiv förefaller demokratin försvagas när utbildning kopplas till det teknologiska imperativet. Människan blir inom LL. inte bara uppkopplad på Internet, utan även till en idealbild där professionalitet och

¹⁰ en översiktlig information om EU-pengar finns på webbplatsen:

http://europa.eu.int/comm/commissioners/diamantopoulou/index_en.htm

¹¹ Med begreppet livsvid avses lärande som sker även i andra miljöer och situationer än i de formella utbildningssystemen, här ingår det formella, icke-formella och informella lärande.

prestationskrav etablerar en ny elitism. Detta utesluter stora befolkningsgrupper och vittnar om frånvaron av den moraliska uppmärksamheten.

Om vi betraktar de ökande sociala klyftorna inom EU mot bakgrund av den nya utbildningsstrategin, kan vi med matematisk exakthet förutsäga framtiden. Mänsklig kompetens som humankapital har splittrat det amerikanska samhälle och kommer att splittra den europeiska kontinenten i mänsklig framgång för några och mänsklig misär för massorna. I ett sådant samhällsklimat hittar högerextremistiska krafter lättare anhängare vilket idag kan iaktas i olika länders ideologiska förskjutningar. Först tillåter man social utslagning för att sedan utnyttja frustrerade människor för sina politiska syften - ett gammalt knep som får fortsätta att verka.

När LL. talar om att *dagens europé* måste lära sig att leva positivt med kulturell, etnisk och språklig mångfald, så låter det nästan som en hyllning till livet men är det inte den inomeuropeiska etniciteten man syftar på? Är det inte den inomeuropeiska kulturen man syftar på när man talar om det mångkulturella samhället? Den restriktiva invandrings- och asylpolitiken som främst riktar sig mot utomeuropeiska medborgare talar för en sådan inriktning. Det finns andra indikatorer i detta Memorandum som pekar på en eurocentristisk hållning. Samtidigt som man slår fast att den kulturella mångfalden är Europas särdrag så talar man om de välbekanta kännetecknen för hemorten och hembygden som inger självförtroende och skapar sociala nätverk. Med risk för att anklagas för övertolkning så kan denna utsaga knappast rikta sig till Mohammed som kommer från Libanon eller Molock från Tanzania. Här syftar man på människor som tillhör den europeiska hemorten medan verkligheten gör tillvaron för allt fler utomeuropeiska invandrargrupper i Europa allt svårare. Dessa omständigheter är ett ytterligare tecken på att globaliseringen mindre handlar om humanistiska frågor än om ekonomiska sådana. Här har utbildningssystemet en stor uppgift och LL. tar sig an denna uppgift utifrån en marknadsekonomisk kompetensideologi. Efterfrågan på den rätta kompetensen visar sig i Sverige i den paradoxala situationen att det samtidigt råder arbetslöshet och brist på arbetskraft. Enligt SCB är det osäkert om just denna arbetskraftsreserv på ca 350 000 människor kan tillgodose arbetsgivarnas behov som mest riktar sig till just högutbildade. En stor del av arbetsgivarna anger att det råder brist på arbetskraft. Medan kraven på en hög kvalificeringsgrad hos arbetstagarna ökar, redovisas ett överskott på humanister och samhällsvetare och även arbetskraft med estetisk gymnasieutbildning. (SCB 2002) Återigen är det här kvinnor som drabbas hårdast. Detta är incitament som det nya kunskapssamhället ger och som berättar för oss vilken kunskapssyn som föredras framför en annan, precis som Gustavsson påpekade.

5.4. Utbildning à la G8- toppmöten

En gång i tiden bestämde kyrkans mäktiga män vad några utvalda fick lära sig och efter hundratals år av skolreformer har vi kommit fram till att överlåta denna ansvarsfulla uppgift, att bestämma folkets kunskapsutveckling, till några få teknokrater. Och vetenskapen erbjuder sina tjänster för att anpassa pedagogiska verktyg till marknadens behov. Hur mycket av de traditionella bildningsidealerna som kan stå emot den digitala ockupationen är svårt att säga, det man kan göra är att tolka olika signaler från olika instanser, framförallt från elever och studenter. Det har alltid legat i lärarens intresse att

följa elevens kunskapsutveckling, att testa, bedöma, utvärdera och betygsätta. Kritik mot detta har också alltid funnits och kraven att låta eleven söka sig till den kunskap som intresserar mest och på det viset stimulera en fortsatt inläring, har fortfarande inte förverkligats. Men idag är det andra tongångar när vi i Memorandum kan konstatera det nu är det *dags att agera*.

Utvecklingen mot LL. har pågått i flera decennier och har egentligen sina rötter inom den militära forskningen där informations- och kommunikationstekniken initierades under andra världskriget och sedan i rasande fart utvecklades till dagens fantastiska men även skrämmande möjligheter. Till de mera skrämmande hör den kontrollmekanism som utgörs av IKT. Det är detta som är den ursprungliga funktionen inom informations- och kommunikationsteknologin, nämligen att kontrollera och övervaka fienden. Även om medborgaren inte är en fiende i militär betydelse, så är den det civila samhällets övervaknings- och kontrollobjekt i ett IKT-baserat kunskapssamhälle. När man i memorandum talar om regelbunden övervakning, bedömning och granskning som ska genomföras för att få en exakt bild av medborgarnas "kompetens", kan man välja att kalla det omsorg om allas möjlighet till deltagande eller man kan kalla det kontroll. Eftersom det här föreligger ett tydligt formulerat motiv för LL., nämligen att utnyttja Europas folk som dess värdefullaste resurs i form av humankapital för att stärka konkurrenskraften på den internationella marknaden, så blir *kontroll* en förutsättning för effektivitet och ekonomisk tillväxt. Den som läser Memorandum upptäcker att man har för avsikt att mäta och registrera i stort sett allt som rör en individ. Det ska inte finnas några luckor dit LL. inte kan nå. Ett sådant etablerat kontrollsystem borde bekymra medborgaren i ett demokratiskt samhälle!

Rådande maktstrukturer är beroende av välfungerande kontrollsystem i alla dess former. Synliga liksom osynliga mekanismer låter oss människor forma våra liv och när självaste utbildningsväsendet intas av teknokraterna är det deras ideologi som bestämmer villkoren kring barnets kunskapsutveckling. Det är detta som håller på att hända i dessa tider. EU:s direktiv om att inrätta kunskapsmätningensinstanser för att kunna få statistiskt exakthet om kunskapsläget i medlemsländerna är bara ett bevis på den nya kompetensideologin som håller på att etableras. Att man plötsligt jämför våra barns kunskaper, tvärs över kontinenten, för att dra kloka slutsatser av det tycks hamna i en tyst acceptans hos alldeles för många. För många barn och ungdomar innebär detta att de inte bara utsätts för en hårdare kunskapspress i skolan, utan de är även utlämnade åt att många föräldrar ytterligare skruvar upp förväntningarna på sina barns prestationer. Detta kan aldrig vara tanken med en bra skola!

LL. innebär bl a att den individuella motivationen blir avgörande om man ska lyckas eller inte i sitt lärande. Denna motivation tycks vara beroende av den enskildes förmåga att leva upp till de krav på kunskap och färdigheter som ställs. Har vi glömt hur olika vi människor är? Var finns plats för de udda barnen när de växer upp i kunskapssamhället? Hur kommer resurstilldelningen för deras behov att vara när statsfinanserna sinar? Det är kanske dessa barn memorandum beskriver som individer med " icke matchande färdigheter".

Men man måste också se det ur teknokraternas perspektiv, för att vara lite objektiv i alla fall. Dagens högteknologiska produktionsapparat är beroende av högkvalificerad arbetskraft. För att få de "spetsar" som krävs för att bevara och utveckla företagens kapacitet och konkurrenskraft behövs utbildning av allt som kan utbildas. Det är precis

som inom elitidrotten, det behövs ett fotbollslag i varenda by om man ska kunna hitta en landslagsspelare. Kontrollerad och definierad massutbildning är ett av resultaten av flera G8-toppmöten där man betonar vikten av LL. för alla i kunskapsålderns "nya ekonomi". Det fungerar inte så bra med objektiviteten för min del, när ungdomar står ute i kylan och protesterar i hela Europa medan avgörande beslut om deras framtid undertecknas av makthavarna. Antagligen är det trots allt dessa ungdomar som bär på fröet till den nya världsmedborgaren, det är de som talar om global rättvisa, om fred, om etik, det är de som förtjänar respekt istället för arbetslöshet och syselsättningsåtgärder vilket för många innebär utbildning i brist på arbetstillfällen. För det kan väl ändå inte vara så, på ett mirakulöst sätt, att plötsligt varenda människa ständigt vill ut- och fortbilda sig så som det framställs i memorandum. Däremot möter dessa ungdomar ett samhälle som håller på att etablera ett effektivt kontrollsystem på sina medborgare. När jag inledningsvis talade om en känsla av något "totalitärt" så har den antagligen sin förklaring i detta öppet uttalade behov av övervakning.

6. Diskussion och avslutande reflexioner

En text gör enligt Gadamer anspråk på att säga något sant. Vad denna sanning däremot är behöver inte nödvändigtvis uppenbara sig som en självklarhet. I memorandum om livslångt lärande presenteras LL. som den numera gällande förutsättningen för ett kunskapsbaserat samhälle. Enligt mitt sätt att se det, utifrån min hermeneutisk-feministiska studie, förhåller det sig hellre så att vi borde byta ut *kunskapsbaserad* mot IKT-baserat samhälle och ekonomi.

Det byggs upp en ny myt om en medborgare som får leva i ett samhälle som tillåter henne/honom att bilda sig från vaggan till graven som ett frikort till framgång och självförverkligande. Eftersom hindren är höga och många av medborgarna har ett ogynnsamt utgångsläge så banas det väg för "de bästa och de mest intelligenta" vilket får Bourdieu att tala om en ny sorts socialdarwinism. Vi får människor som har makten på grund av sin utbildning eller sin påstådda intelligens. Han påminner oss om att betrakta detta som ett socialt fenomen eftersom *intellektuell* ojämlikhet enligt honom beror på *social* ojämlikhet. (Bourdieu 1999)

Mycket talar för att det kunskapsamhälle som EU beskriver distanserar sig från de bildningsideal som har präglat skolutvecklingen under lång tid. Tanken om bildning som människans väg till självförverkligande får en underordnad betydelse när kunskap blir till ägodel för ekonomi och teknik. Individens frihetliga utveckling begränsas när kunskapsinnehåll- syn- mål och syfte knyts alltmer till den högteknologiska industri- och tjänsteproduktionen. Här kolliderar traditionella bildningsideal med specificerade kunskapskrav på individen som en avgörande faktor för humankapitalbildningen. Därmed befinner sig hela utbildningsväsendet på en kollisionkurs vilket tyder på ett stort behov av en bred debatt bland medborgare eftersom alla berörs av L.L.

LL. är i sin tur en del av den europeiska sysselsättningsstrategin. När människor blir överflödiga i produktionsprocessen, vilket måste betraktas som en orsak till den europeiska arbetslöshetsproblematiken, krävs det strategiska åtgärder. Detta löser EU genom att förse människor med tillfälliga sysselsättningsåtgärder som en del av LL. Människan förväntas att ägna allt mer tid åt utbildning och utförandet av arbetsuppgifter utifrån den efterfrågade digitala kompetensen. Att effektivisera nuvarande utbildningssystem innebär bl.a. att mer och mer etablera ett självstyrt lärande vilket kommer att gynna de som har den rätta kompetensen medan de s.k. icke-kompetenta enligt L.L. riskerar att hamna utanför för gott. Ett alltmer avancerat kontrollsystem kommer att sortera människor ännu mera effektivt utifrån rådande kompetenskriterier.

Till Habermas varning för den sociala nedmonteringen och en urholkning av socialförsäkringssystemen, som en följd av den internationaliserade ekonomin, kan tillfogas pågående utbredning av låglönesektorn och statens försök till en dämpande löneutveckling i synnerhet inom den offentliga sektorn. Allting hänger ihop.

Min kritik av LL. har visat hur jag pendlar mellan pedagogiska, ekonomiska, politiska och filosofiska frågor. Och över alltihop lägger sig den globala frågan som jag ser som vår tids stora utmaning. Det är en lång rad konflikter som inte längre berör en enskild nation och lösningar söks i olika sammanhang och på olika nivåer. Samtidigt sätter EU fokus på en utbildningspolitik som ska tjäna som förebild för resten av världen. Men vad är det för en värld som ska formars ur denna? Handlar det om att upplösa de maktstrukturer som ligger till grund för det vida spektrum av orättvisor här och i övriga

världen? Nej, det handlar förstas om att befästa dessa maktstrukturer, att befästa den ekonomiska makten, att befästa männens makt att forma samhället, att befästa det teknologiska imperativet, att förvandla demokratin till en teknokrati där mänskliga rättigheter och skyldigheter betraktas ur ett perspektiv som kanske kan skönjas i dagens upplösning av rättsstaten, det handlar om att låta den vite mannen från västerlandet fortsätta att ange tonen i världen. I skuggan av *11.september* sker mycket som utmanar den västerländska demokratin. Även här spelar ett internationellt IKT-baserat kontrollsystem en avgörande roll. Den 11. september innebar inte bara ett terroristdåd utan även ett uppvaknande för många att betrakta den västerländska attityden mot den s.k. tredje världen ur ett mera kritiskt, historiskt perspektiv. Att västvärlden dikterar villkoren för bl.a. världsekonomi och världshandel kan inte betraktas som globalt förankrade styrmekanismer.

Den slutsats jag kan dra av mitt sätt att se på LL. som den nya kompetensideologin, är att det föreligger ett uppenbart avsteg från demokratiskt tänkande. LL. har implementerats under hela 90-talet för att sedan presenteras år 2000 i Memorandum med en uppmaning om att diskutera detta så nära medborgaren som möjligt. Mig veterligen finns det varken här eller ute i Europa en medborgerlig debatt om LL. Vilken funktion som tillmäts subsidiaritetsprincipen inom den nya utbildningsstrategin går inte att härleda ur L.L. Medborgarens delaktighet är obefintlig så länge samhällsutvecklingen bestäms bakom låsta dörrar vid toppmöten som präglas av allt större distans till "folket".

Verkligheten är en tolkning och ingen kan göra anspråk på att ge en sann bild av den. Min bild av verkligheten tycks skilja sig väsentligt från den verklighetsbild som förmedlas i Memorandum. Medan alla ska upptas i LL. och därmed få lika chanser att bli aktiva medborgare, känner jag en tveksamhet inför dessa framtidsvisioner som skyndar förbi många olösta problem i nuet. Huset som byggs på lös grund rasar förr eller senare. LL. framstår inte som en trovärdig grund att bygga ett stabilt samhälle på. Dess närvaro visar tvärtom att en grundlig sortering håller på att genomföras inom kunskapssyn, av elever, av skolor, av lärare, av läromedel, av ungdomars utbildningsmöjligheter, av produktionsinriktning, av lönesektorer, av statliga anslag osv. Jag vill ta med mig Becks angelägna fråga *hur vill vi leva* och mycket talar för att LL. inte är ett tillfredställande svar på denna fråga. (Beck 1986) Alla de som inte kommer att kunna leva upp till ett aktivt medborgarskap med de rätta egenskaperna kommer att ha få valmöjligheter att kunna välja ett liv man skulle vilja leva. Samtidigt kommer deras intresse för ett samhällsengagemang att vara obefintligt eller så blir de ett lovligt byte för människor som Le Pen som medvetet söker stöd hos dem som bär på ett uppdämt hat, som egentligen borde riktas mot politiska beslutsfattare men som högerextremism skickligt vänder mot invandrargrupper. Just en sådan utveckling pågår i många europeiska länder där invandringspolitiken präglas mera av nationalistiska än humanistiska värderingar samtidigt som man talar om globaliseringens stora värden. En kompetensideologi som bygger på *någras* framgång är inget konstruktivt bidrag till ett utbildningssystem i vår tid.

Jag har försökt att med hjälp av ett hermeneutiskt-feministiskt perspektiv belysa de krav och förväntningar som ställs på individen genom LL. Det gör det svårt att hitta en balans i de många olika aspekter som dyker upp och vill bli sedda. Det är oundvikligt att påpeka de övernationella processer som berörs, att se nyliberalismens närvaro i LL., att upptäcka utslagningsmekanismer som tycks bli ännu mer effektiva, att skönja en eurocentrism som överger solidaritetstanken, att åter se de patriarkala maktstrukturerna

befästas, att konstatera vetenskapens allians med en hotfull teknik som manifesteras i den nya utbildningsdiskursen och att uppmärksamma frånvaron av humanistiska värderingar i EU:s dokument.

Respekten för individen är hotad och *vill man se* så klarnar en bild av en destruktiv process som håller på att etablera sig. Vad säger t.ex. en liten notis om att barn och ungdomars hälsa har försämrats under de senaste tio åren? Vad säger alla notiser om våld och frustration i skolorna? Om alltfler stressrelaterade sjukdomar hos barn och ungdomar? Om ungdomsarbetslöshet? Om utslagning och kriminalitet? Om allt fler grundskollärares frånvaro i skolan? *Vill vi se* sambanden måste vi även höja blicken och söka efter de övergripande mekanismerna. Det krävs en kritisk hållning vid betraktelsen av kopplingen mellan bl.a. den pågående skolutvecklingen och LL. Men det var i det tysta teknokraterna slog in på en väg som idag följs av trogna, lydiga medborgare. Förhoppningsvis kommer alla de kritiska röster som sporadiskt dyker upp i olika sammanhang kunna förenas i en motrörelse som inte gör avkall på de humanistiska och demokratiska värden som hitintills har burit upp våra bildningsideal. Som också är beredd att betrakta kunskapsbegreppet utifrån de två medvetandepprinciper som idag hänförs alltför kategoriskt till det manliga och kvinnliga tänkandet. En mera nyanserad kunskapssyn kan leda till nya undervisningsformer i en tid då det globala perspektivet väntar på att släppas in i sociala och kulturella sammanhang.

När man år 2000 öppet deklarerar sin strategi ifrån Bryssel så har förändringsprocessen redan skördat sina offer och självklart välkommat de nya vinnarna. De framgångsrika belönas, de inkompetenta straffas. Är detta meningen med ett utbildningssystem? Legitimera ett elitistiskt tänkande? Fortsätta att vingklippa barnen så tidigt som möjligt? Fortsätta att blunda för skolans reproduktion av sociala orättvisor?

LL. innebär förvärvande av de rätta kunskaper och färdigheter som har visat sig lyda under det teknologiska imperativet. Först pekas den rätta kunskapen ut, sedan ska denna mätas och godkännas och slutligen ska det produceras så att företagen kan expandera och konkurrera. Kanske låter jag som en domedagsprofet när jag kritiserar LL. men verkligheten tycks ständigt ge mig signaler om att något är fel. Alldeles för många människor hamnar i ogynnsamma livssituationer för att de inte ges möjlighet att hitta sin plats i samhället. Barn och ungdomar som inte hittar sin plats i skolsystemet är offer för mekanismer styrda av de vuxna, inget barn *väljer* sitt utanförskap eller sitt misslyckande.

I Memorandum talas det om de grupper som riskerar att hamna utanför LL. för gott. Ett sådant utbildningssystem har alltså en struktur som innebär att en del faller utanför. Detta är oacceptabelt. Skolan har länge ansetts som ett system för alla barn och det har länge varit en lögn. Många barn förstår inte koden de möter i undervisningen och nu blir koden ännu mera komplicerad när man fokuserar på den abstrakta tankeförmågan. Barn lär sig på olika sätt och behöver olika ingångar till kunskapen. Svaret LL. ger är datorn och multimedia som de främsta inlärningsredskapen. Detta är att konstruera en livsvärld som hyllar det virtuella rummet, kostnadseffektivitet och ett kompetenskontrakt för LL.

Min ursprungliga frågeställning kan sammanfattningsvis besvaras så här: Det främsta kunskapskrav som framträder i LL. är förvärvandet av digital kompetens. Individens roll i kunskapssamhället är aktivt medborgarskap vilket innebär att arbetsgivaren bedömer ens anställbarhet och anpassbarhet utifrån de rätta kunskaper och färdigheter han förväntar sig. Här kopplas medborgarens aktiva roll till att ha eller inte ha ett arbete.

Miljontals arbetslösa i Europa faller därmed under kategorin passiva medborgare. Därmed manifesteras än en gång det manliga tänkandet framför det kvinnliga seendet. Den felaktiga uppfattningen om dessa två fenomenens åtskildhet fortsätter och tycks bli ännu djupare. Allt som återstår är den egna visionen om goda lärandemiljöer, om humanistiska bildningsideal, om behovet av en utbildning för ett globalt medborgarskap och behovet av den moraliska uppmärksamhetens närvaro i allt vi gör. Att ge en sådan vision ett konkret innehåll känns utmanande för jag tror att det är så som Mahatma Gandhi en gång sa: **Om vi ska få en verklig fred till stånd här i världen måste vi börja med barnen.** Utifrån dessa tankar framstår det budskap som framförs i memorandum, angående barn, inte först och främst att ha en fredlig värld i åtanke. Där slår man fast att undervisningen i den tidiga barndomen ska åtskiljas från barntillsynen och undervisningens innehåll och omfattning ska särskilt granskas. Att förbereda blivande tekniskt kompetenta arbetstagare tar tid, vilket man har insett och vilket har lett till den europeiska utbildningsstrategin.

Avslutningsvis kan jag säga att jag uppfattar Memorandum om livslångt lärande som ett alibi. Ingen kan komma och klaga, egentligen, i detta dokument uppenbaras en kunskaps- och människosyn, i ekonomiska termer, som vi borde *reservera* oss mot.

En sådan *varats oundvikliga reservation* måste planteras ut i det pedagogiska landskapet!

Referenser

- Abrahamson/Rubenson (1986) Den "nya" utbildningsklyftan. 90-talets utmaning. Stockholm. Liber
- Andersson, B-E. (2001) *Visionärerna*. Jönköping. Brain Books
- Andersson, S. (1986) *Hermeneutikens två traditioner-om skillnaden mellan Schleiermacher och Gadamer*. I: Selander (1986) *Kunskapens villkor*. Lund. Studentlitteratur
- Beck Ulrich (1986) *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt. Suhrkamp Verlag
- Blankertz H. (1982) *Die Geschichte der Pädagogik. Von der Aufklärung bis zur Gegenwart*. Wetzlar. Büchse der Pandora Verlags-GmbH
- Bourdieu Pierre (1999) *Moteld. Texter mot nyliberalismens utbredning*. Stockholm. Brutus Östlings Bokförlag Symposium
- Elzinga,A. (1989) *Humanioras roll i det högteknologiska samhället*. I: Nybom (1989) *Universitet och samhälle*. Stockholm. Tidens förlag
- Fountain, S. (1997) *Att undervisa för utveckling*. Lund. Studentlitteratur
- Gadamer, H-G. (1997) *Sanning och metod*. Göteborg. Daidalos AB
- Goleman, D. (1995) *Känslans intelligens, om att utveckla vår emotionella kapacitet för ett tryggare och mänskligare samhälle*. Wahlström & Widstrand
- Gustavsson, B. (2000) *Kunskapsfilosofi*. Smedjebacken. Wahlström & Widstrand
- Habermas, J. (1998) *Den postnationella konstellationen*. Göteborg. Daidalos AB
- Hamlyn, D.W. (1994) *Filosofins historia*. Stockholm. Thales
- Jacobsson, B. (1995) *Livet inte plikt utan möjlighet. Den avhumaniserade människan* Stockholm. Bokförlaget Trevi AB
- Lübcke, P. (1987) *Vår tids filosofi. Del 1*. Stockholm. Forum
- Malmström-Ehrling, A-K. (1998) *Kvinnliga filosofer. Från medeltid till upplysning*. Natur och Kultur
- Millett, Kate (1971) *Sexualpolitikens teori*. I: Bråkenhielm, Grenholm, Koskinen, Thorsén (red) (1991) *Aktuella livsåskådningar. Del 2*. Nora. Nya Doxa
- Mulinari, D. (1997) *Att tänka feministisk teori och bedriva feministisk forskning*. I: Lundqvist/Mulinari. Lund. Studentlitteratur
- Robinson&Ross (1994) *Kvinnor, moral och fiktion*. I: Emt&Månsén (1994) *Feministisk filosofi*. Nora. Nya Doxa
- Ricoeur, P. (1988) *Från text till handling. En Antologi om Hermeneutik..* Stockholm/Lund. Symposium
- Sherwin, S. (1994) *Är filosofisk och feministisk metodologi förenliga? I: Emt& Månsén (1994) Feministisk filosofi*. Nora. Nya Doxa
- Skolans författningar (2001) *UFB Utbildningsväsendets författningsböcker*, Stockholm. Nordstedts Juridik Ab

- Sohlman, Åsa (1996) *Framtidens utbildning. Sverige i internationell konkurrens*. Stockholm. SNS Förlag
- Sjöström, B. (1990) *Helhetsperspektiv och människosyn*. Lund. Studentlitteratur
- Skolverket (2000) *Det livslånga och livsvida lärandet*. Stockholm. Liber
- Thurén, T. (1995) *Tanken, språket och verkligheten*. Stockholm. Tiger
- v. Wright, G.H. (1993) *Myten om framstget*. Falun. Bonniers
- v. Wright, G.H. (1986) *Vetenskapet och förnuftet*. Stockholm. Bonniers Fakta Förlag AB
- Zohar&Marshall (2000) *SQ Själens intelligens*. Stockholm. Forum
- Ödman, P-J (1986) *Pedagogikhistoria och hermeneutik*. I: Selander (1986) *Kunskapens villkor*. Lund. Studentlitteratur.

Dokument:

EU-kommissionen (2000) *Memorandum om livslångt lärande*
<http://europa.eu.int/comm/education/life/memosv.pdf>

Internet:

SCB, 2002, <http://www.scb.se/utbildning/Pognoser/Kortaprognoiser/sammanfattning.pdf>

<http://www.skolverket.se> (nyhetsbrev 990528)

<http://www.socialstyrelsen.se>

Uppsatser:

Johansson, M. (2001) *Bilder av miljöproblem. En analys av beskrivningar av miljöproblem i åtta olika texter*. Magisteruppsats. Pedagogiska institutionen. Lunds universitet

Szybek, P. (1998) *Å vilken äcklig fisk. Ett möte mellan naturvetenskaplig kunskap och vardagskunskap i skolan. Exempel från biologiundervisningen på grundskolans högstadium*. Pedagogiska rapporter Nr 74. Pedagogiska institutionen. Lunds universitet

